

ΤΑ ΝΕΑ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΜΠΕΝΑΚΗ

ΑΘΗΝΑ 1991

ΤΑ ΝΕΑ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ

Ζ' ΕΤΟΣ - ΑΘΗΝΑ 1991

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Μήνυμα Προέδρου των Φίλων	2
Α' Η ΖΩΗ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΜΠΕΝΑΚΗ	
Πρόλογος.....	3
ΒΑΣ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ	
Ομιλία στην ετήσια εκδήλωση για τον Γενικό Απολογισμό του Μουσείου Μπενάκη	3
ΕΙΡΗΝΗΣ ΚΑΛΛΙΓΑ	
Ελπίδες και Αγωνίες μιας χρονιάς	5
ΑΙΜΙΛΙΑΣ ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΥ	
Η Μουσειακή δραστηριότητα κατά το 1990	
Ένας Απολογισμός.....	7
ΑΓΓΕΛΟΥ ΔΕΛΗΒΟΡΡΙΑ	
Η Ιστορική συνέχεια του Ελληνισμού μέσα από τα νέα αποκτήματα του Μουσείου	14
ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΜΗΝΙΑΤΗ	
Κατερίνας Κορρέ-Ζωγράφου	22
Άγγελου Δεληβορριά.....	23
Ειρήνης Καλλιγά.....	24
ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΦΙΛΩΝ ΜΟΥΣΕΙΟΥ	
Λογοδοσία Προέδρου	24
Λογοδοσία Πεπραγμένων 1990	26
Β' ΜΙΚΡΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ	
ΚΑΤΕΡΙΝΑΣ ΚΟΡΡΕ ΖΩΓΡΑΦΟΥ	
Πρόσφατο απόκτημα προερχόμενο από δωρεά (Επίχρσο περιλαίμιο και καρφίτσα από τα Επτάνησα)	29
ΒΑΛΕΝΤΙΝΗΣ ΤΣΕΛΙΚΑ	
Ο Αντώνης Μπενάκης ως συλλέκτης Αρχαίων	30
ΠΙΤΣΑΣ ΤΣΑΚΩΝΑ	
Η Δωρεά του Διονύση και της Μαρίας Φλάμπουρα	40
ΓΙΩΡΓΟΥ ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΥ	
Η Κεραμική αναγέννηση στην Ελλάδα, Μάξιμος Ελστερ	52

Αγαπητοί Φίλοι,

Το Δελτίο των Φίλων με μια μορφή που απέχει εκείνης με την οποία αρχικά ξεκίνησε, έρχεται σε σας, σταθερά μεν αλλά με βραδύτερους ρυθμούς, που πιστεύω πως κυρίως οφείλονται στο ότι η συγκέντρωση της ύλης, οι διορθώσεις των τυπογραφικών δοκιμών και τελικά η εκτύπωση απαιτούν πλέον μια μόνιμη και έμπειρη ομάδα εργασίας με αρμοδιότητες που να ξεφεύγουν από την εθελοντική βάση στην οποία μέχρι τώρα το Δελτίο στηρίχτηκε.

Από του προσεχούς τεύχους τα ΝΕΑ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ ήδη μετονομάζονται σε ΔΕΛΤΙΟ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ με αμετακίνητα επιδιωκόμενο στόχο την γνωριμία των πολυσχιδών δραστηριοτήτων ενός βαθύτατα "ζωντανού" Μουσείου.

*ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΟΡΡΕ - ΖΩΓΡΑΦΟΥ
ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ*

Η ΖΩΗ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΜΠΕΝΑΚΗ

Η ετήσια εκδήλωση για τον Γ. Απολογισμό του Μουσείου Μπενάκη, αφιερωμένη όπως πάντα στη μνήμη του ιδρυτή του Αντώνη Μπενάκη, πραγματοποιήθηκε και φέτος στις 17 Ιανουαρίου 1991 με αθρόα προσέλευση ανθρώπων που συνδέονται με διάφορους τρόπους με το Μουσείο σε μια ιδιαίτερα φορτισμένη ατμόσφαιρα που είχε άμεση σχέση με τις αντιξοότητες των τελευταίων μηνών (ας σημειωθεί ότι οι δυσκολίες ήδη ξεπεράστηκαν!).

Η λαμπρή αίθουσα της Αρχαιολογικής Εταιρείας φιλοξένησε και φέτος τους ομιλητές, οι οποίοι παρουσίασαν ο καθένας από τη δική του σκοπιά όχι μόνο προβληματισμούς αλλά και φιλόδοξα προγράμματα που έχουν ήδη δρομολογηθεί, ενώ οι συνεχώς αυξανόμενες δραστηριότητες των επί μέρους τμημάτων καθώς και ο εκπληκτικός ποιοτικά αλλά και ποσοτικά αριθμός των νέων αποκτημάτων διαβεβαίωσαν όλους ότι το Μουσείο μας όντως αποτελεί πρωτοπόρο Ίδρυμα που σίγουρα θα σημαδέψει την νεώτερη Μουσειολογική Φυσιognωμία του Τόπου μας.

Για πληρέστερη ενημέρωση δημοσιεύουμε παρακάτω τις ομιλίες του κ. Β. Πετράκου, Γενικού Γραμματέα της Αρχαιολογικής Εταιρείας, της Προέδρου του Μουσείου κας Ειρήνης Καλλιγά, της κ. Αιμιλίας Γεροουλάνου καθώς και του διευθυντού του Μουσείου κ. Αγγελου Δεληβορριά.

ΟΜΙΛΙΑ Κου Β. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

Κυρία Πρόεδρε, κυρίες και κύριοι,

Πριν ένα ακριβώς χρόνο, στις 17 Ιανουαρίου του 1990, είχα την ευχαρίστηση να προσφωνήσω τη Διοίκηση του Μουσείου Μπενάκη και τους φίλους του κατά την καθιερωμένη συγκέντρωσή σας. Η περιουσία φιλοξενία που σας προσέφερε η αίθουσα τούτη γινόταν με αίσιους οϊωνούς και με τη βεβαιότητα της ολοκλήρωσης των νέων εγκαταστάσεων του Μουσείου, της συνακόλουθης έκθεσης των πολιτικών συλλογών του και της ανάπτυξης και επέκτασης των δραστηριοτήτων του μεγάλου αυτού Επιστημονικού Ιδρύματος. Οι φίλοι λοιπόν της ελληνικής παράδοσης με έκπληξη στην αρχή, με κατάπληξη και δυσφορία κατόπιν, παρακολούθησαν στις εφημερίδες μια συντονισμένη προσπάθεια ματαίωσης ενός εθνικού έργου προκειμένου να ικανοποιηθούν επιδιώξεις ατόμων που ήδη στό παρελθόν είχαν επιβάλει στο Μουσείο Μπενάκη εκείνο το οποίο διακρύπτονται ότι γίνεται σε βάρος τους. Ολόκληρο το 1990 αναλώθηκε σ' έναν άχαρο αγώνα ο οποίος συνεχίζεται. Η Αρχαιολογική Εταιρεία η οποία συνδέεται, πέραν των κοινών σκοπών, και με άλλους δεσμούς μαζί του, πιστεύει ότι σύντομα θα δοθεί η αρμόζουσα λύση στο ψεύτικο πρόβλημα.

Οι δυσμενείς συνθήκες μέσα στις οποίες βρέθηκε το 1990 το Μουσείο σας επιβεβαιώνει ένα αξίωμα, που ενδόμυχα αρνούμεθα να δεχτούμε: ότι η παράδοση και ο πολιτισμός είναι υπόθεση λίγων. Αν ευλογούμε τον Αντώνιο Μπενάκη για το δώρο που έκαμε στο Έθνος, αν επαινούμε τους συνεχιστές του έργου του, δεν το κάνουμε οι περισσότεροι επειδή συμμετέχουμε, έστω πνευματικά, στην εθνική προσπάθειά τους, αλλά γιατί προσπαθούμε να απαλλαγούμε από κάποιες τύψεις μας και να καλύψουμε την αδιαφορία μας για τη φθορά που μας περιβάλλει. Η παράδοση, η τέχνη, η ιστορία μας δεν συντηρούνται από μια τυπική συγκατάβαση ή τη δημόσια αναγνώριση. Χρειάζεται πίστη στην ιδέα του Ελληνισμού και ανάλογος τρόπος ζωής. Ο Αντώνιος Μπενάκης δεν υπήρξε ένας φιλότεχνος μόνο, που μπορούσε με τον πλούτο του να ικανοποιήσει τις ευγενείς επιθυμίες του: υπήρξε ένας εμπνευσμένος επαγγελματίας, που έκαμε σκοπό της ζωής του και παντοτεινό έργο του τη διάσωση της ελληνικής παράδοσης και των μνημείων της, υπήρξε ο συνεχιστής του έργου των μεγάλων πατριωτών του 19ου αιώνα, του Πιττάκη, του Σταματάκη, του Κουμανούδη, του Γενναδίου.

Σε μιαν εποχή όπως η σημερινή που είναι η κρίσιμότερη της ιστορίας μας, εποχή κατά την οποία γινόμαστε με βίαιο τρόπο μέρος ενός γιγαντιαίου πολιτικού και οικονομικού συστήματος κ' ενός άλλου πολιτισμού, η μόνη ελπίδα για να αποφύγουμε την αφομοίωσή μας από τα μεγάλα έθνη της Ευρώπης είναι η καταφυγή στην εθνική μας παράδοση, στα μνημεία μας, στην πίστη μας στον ελληνισμό και στην περηφάνειά μας για τη μοναδικότητά του. Αυτά τα αισθήματα όμως δεν γεννιούνται μόνα τους. Χρειάζεται πνευματικό και ψυχικό υπόβαθρο. Και το έργο του Αντωνίου Μπενάκη και του Μουσείου που δημιούργησε, αυτόν τον σκοπό υπηρετεί: παρέχει το στήριγμα της πίστης μας και της περηφάνειας που με άλλο τρόπο έδωσαν ο Διονύσιος Σολωμός, ο Ανδρέας Κάλβος, ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, η Πηνελόπη Δέλτα. Το να ξεχωρίζουμε τώρα το δημιούργημα του Αντωνίου Μπενάκη από τον εθνικό του προορισμό και να εμποδίζουμε την ολοκλήρωσή του είναι ταπείνωση εθνική.

Ο νέος χρόνος ξεκίνησε με εθνικά προβλήματα, με κοινωνικές αναζητήσεις και ταραχές. Και αν ακόμη βρισκόμαστε στο τέλος μιας μακρότατης ιστορικής περιόδου, ο πολιτισμός μας, αυτός με τον οποίο ζήσαμε, χρειάζεται σε μας τους ίδιους, έστω και αν είμαστε οι τελευταίοι εκπρόσωποί του: μας χρειάζεται για να μας στηρίξει τώρα που κάθε πίστη και κάθε ιδεολογία έχει καταρρευσει στους πολλούς. Και το Μουσείο Μπενάκη είναι μια Εθνική Κιβωτός μέσα στην κατάρρευση αυτή, κιβωτός του ελληνικού πολιτισμού που έχει πάψει να είναι δημιουργικός καθώς πνίγεται από τη μηχανική τεχνολογία της Δύσης, που μας οδηγεί σε πνευματικό και ηθικό αδιέξοδο.

Αλλά η απαισιοδοξία μου, απότοκος και της συνεχιζόμενης περιπέτειας του Μουσείου Μπενάκη, δεν πρέπει να σας αποθαρρύνει. Η Πρόεδρός του που θα έλθει τώρα στο βήμα θα την διασκεδάσει με τον πλούσιο απολογισμό της χρονιάς που πέρασε.

ΟΜΙΛΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ Δ.Σ. Κας ΕΙΡΗΝΗΣ ΚΑΛΛΙΓΑ

ΕΛΠΙΔΕΣ ΚΑΙ ΑΓΩΝΙΕΣ ΜΙΑΣ ΧΡΟΝΙΑΣ

Αγαπητοί φίλοι,

Θα ήθελα πρώτα να ευχαριστήσω θερμά το Συμβούλιο της Αρχαιολογικής Εταιρείας, η οποία και πάλι στεγάζει φιλόξενα την ετήσια εκδήλωση του Μουσείου Μπενάκη στη μνήμη του ιδρυτή του. Θα ήθελα κυρίως να εκφράσω την βαθειά μου συγκίνηση για την πολύτιμη ηθική συμπαράσταση του παλιότερου πνευματικού ιδρύματος της Ελλάδος, την τόσο απαραίτητη και τόσο εμπυχυτική. Στις δύσκολες στιγμές που περνά το Μουσείο Μπενάκη αυτή την περίοδο, τα λόγια του κ. Πετράκου - παρά τον τόνο της απαισιοδοξίας τους - απηχούν ενθαρρυντικά και πολλές άλλες φωνές διαμαρτυρίας για την απίστευτη ταλαιπωρία του Ιδρύματος, μιά ταλαιπωρία η οποία δεν έχει πάρει ακόμα τέλος.

Μετά από πολυετείς προσπάθειες και συνεχείς αγώνες το ζωτικής για το Μουσείο Μπενάκη πρόβλημα του χώρου φάνηκε πως θα έβρισκε επιτέλους την λύση του. Ενώ όμως η κατασκευή της νέας πτέρυγας ήταν ακόμα εν εξελίξει, και ενώ η αρμόδια επιτροπή του Συμβουλίου της Επικρατείας είχε απορρίψει δύο αιτήσεις για την αναστολή των εργασιών, με παρέμβαση του Υπουργείου Χωροταξίας στις 6 Ιουνίου 1990, διετάχθη η διακοπή του έργου. Οι χρονοβόρες διαδικασίες ακολούθησαν έκτοτε τους γνωστούς νεοελληνικούς ρυθμούς της Δημόσιας Διοίκησης, με μόνο παρηγορητικό αντίβαρο την δυναμική συνοχή της Διοικητικής Επιτροπής του Ιδρύματος, την μαχητική επιμονή και την απέραντη υπομονή του Διευθυντού και του προσωπικού, αλλά και την ολόψυχη συμπαράσταση της κοινής γνώμης.

Από την περιπέτεια αυτή ο οικονομικός προγραμματισμός της πρώτης φάσεως του έργου τινάχτηκε κυριολεκτικά στον αέρα, συμπαρασύροντας και τον προγραμματισμό της δεύτερης φάσεως. Εδώ πρέπει να τονιστεί η ασυνέπεια των κρατικών υπηρεσιών απέναντι σε μια ανειλημμένη υποχρέωση: στην καταβολή του 1/3 της συνολικής δαπάνης του έργου με ετήσιες δόσεις των 50.000.000 δρχ. από τον προϋπολογισμό των Δημοσίων Επενδύσεων. Εναντι των 12.500.000 δρχ., στις οποίες συρικνώθηκε την περασμένη χρονιά η συμμετοχή του κράτους, το Ίδρυμα επένδυσε στην νέα του πτέρυγα όλο σχεδόν το προϊόν από την πώληση του ακινήτου της Κηφισιάς που του είχε κληροδοτήσει η αιμνήστη Ελένη Ευκλείδη.

Στα έργα της επεκτάσεως, και στον ολοκληρωτικό εκουγχρονισμό των εγκαταστάσεων του παλαιού κτιρίου που θα ακολουθήσει, θα απορροφηθεί και το σύνολο του πρόσφατα αποκτηθέντος κληροδοτήματος μιας άλλης φίλης του Μουσείου: της αιμνήστης Μαρίας Αιγυαλίδη. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια πως το Ίδρυμα θα παραιτηθεί από τα δικαιώματα που του παρέχει η συνομολογηθείσα συμμετοχή του κράτους στις δαπάνες του έργου. Μπορεί άλλωστε να υπερηφανευτεί ότι ο οικονομικός του προγραμματισμός προσφέρει ένα υπόδειγμα "ευρωπαϊκού" τύπου συνεργασίας του ιδιωτικού και του δημοσίου

τομέως. Όπως, βέβαια, δεν πρόκειται να παραιτηθεί και από την νομοθετικά κατοχυρωμένη υποχρέωση του κράτους να καλύπτει την μισθοδοσία και τα λειτουργικά του έξοδα, κάτι που ούτε και κατά την περασμένη χρονιά δεν τηρήθηκε με απόλυτη συνέπεια.

Σας αναφέρω ενδεικτικά ότι από το συνολικό ύψος της δαπάνης για την μισθοδοσία του προσωπικού, που έφτασε στο ποσόν των 102.000.000 δρχ., η κρατική χορηγία κάλυψε μόνο 48.000.000 δρχ., κάτι λιγότερο δηλαδή από το μισό. Το υπόλοιπο του απαιτηθέντος ποσού συγκεντρώθηκε χάρη στα έσοδα του Πωλητηρίου, η ανάπτυξη της δραστηριότητας του οποίου θα ήταν αδύνατη χωρίς την καθημερινή, εντατική εργασία της επιτροπής που το διευθύνει: στην αφοσιωμένη αυτή ομάδα των συνεργατών του Μουσείου - την οποία απαρτίζουν οι Ρένα Ανδρεάδη, Φανή Λαμπαδαρίου, Άρτεμις Κορτέση, Αμαλία Μεγαπάνου, και Έτα Παρασκάκη - το Ίδρυμα οφείλει κάτι παραπάνω από την κάλυψη ενός ελλειμματικού προϋπολογισμού: ένα παράδειγμα ενουσιδεϊκής προσφοράς, πολύ πιο σημαντικό από τον εσχάτως εν Ελλάδα "ανακαλυφθέντα" θεσμό του sponsoring.

Με την ευκαιρία αυτή θα πρέπει να τονίσω ότι η μισθοδοσία του προσωπικού δεν αντιπροσωπεύει παρά ένα μέρος μόνο από τις ετήσιες υποχρεώσεις για την εκπλήρωση των στόχων του ιδρύματος: Οι πάγιες ανάγκες των διαφόρων τμημάτων, οι αγορές νέων αντικειμένων, η συντήρηση του υλικού, η οργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων και άλλων εκδηλώσεων, η συνέχιση των εκδοτικών προσπαθειών, η συντήρηση των ακινήτων - όλες οι αναπόφευκτες καθημερινές ανάγκες ενός ζώντος οργανισμού, έχουν τις δικές τους επιτακτικές οικονομικές απαιτήσεις. Χωρίς το επιπλέον ποσόν των 44.000.000 δρχ. περίπου από άλλα έσοδα - ενόικια κληροδοτημάτων, εισιτήρια, συνεργασίες με Ίδρύματα και Οργανισμούς του εξωτερικού, καθώς κι ένα μεγάλο αριθμό δωρεών - οι απαιτήσεις αυτές δεν θα ήταν δυνατόν να ικανοποιηθούν.

Στην αντιμετώπιση των οικονομικών υποθέσεων του Μουσείου ανεκτίμητη υπήρξε η προσφορά της Συμβούλου-Ταμίας Ελένης Πολυχρονιάδη. Μετά από μια 12ετή εξοντωτική πραγματικά απασχόληση σε καθημερινή περίπτωση βάση, ήταν φυσικό να παραδώσει την σκυτάλη των σχετικών ευθυνών στη νεώτερη γενιά των μελών της Διοικητικής Επιτροπής. Καλωσορίζοντας τον Αλέξανδρο Ρωμάνο που την διαδέχθηκε στη θέση του Ταμία, θα του ευχηθώ ανάλογη αποδοτικότητα και καλό κουράγιο.

Στη νέα γενιά των μελών της Διοικητικής Επιτροπής του Μουσείου Μπενάκη προστέθηκε από πέρυσι και ο παλιός φίλος, διαπρεπής επιστήμων και καθηγητής Χαράλαμπος Μπούρας, η γνώση και η κρίση του οποίου αποτελούν εχέγγυα για την μελλοντική πορεία του ιδρύματος.

Μετά από μια γόνιμη θητεία 22 ετών, για λόγους υγείας, ο Πρόεδρος και ευεργέτης του Μουσείου Λάμπρος Ευταξίας έπαψε από πέρυσι να ασκεί τα καθήκοντά του. Το Ίδρυμα εκτός από την ευγνωμοσύνη του, του έχει απονεμίσει τον τίτλο του Επίτιμου Προέδρου. Για την δική μου θητεία στο Διοικητικό Συμβούλιο - η οποία δεν στηρίζεται μόνο σε δεσμούς αίματος αλλά και σε μια μακροχρονία επαφή με τα προβλήματα του Μουσείου - είμαι βέβαιη ότι θα έχω και την δική σας συμπαράσταση.

Στις άμεσες υποχρεώσεις μου είναι ένα θλιβερό καθήκον: η απότιση φόρου τιμής στην μνήμη της αξέχαστης Αγγελικής Μηνιάτη, η οποία έφυγε τον περασμένο χρόνο, έχοντας αφιερώσει όλη της τη ζωή, όλη της την ενεργητικότητα κι όλη της την αγάπη στο Μουσείο.

Η παράδοση όμως της προσφοράς και της αγάπης προς το Ίδρυμα δεν εξαντλείται. Αφήνοντας στην Αιμιλία Γερουλάνου και στον Άγγελο Δεληβορριά τους ειδικότερους λόγους για την δραστηριότητα καθώς και για τον πλουτισμό του Μουσείου, θα ήθελα τέλος να ευχαριστήσω θερμά όλους τους πάρα πολλούς δωρητές, που, συνεχίζοντας μια παράδοση ευποιίας, συντελούν εξακολουθητικά στην θεαματική συμπλήρωση των μουσειακών συλλογών. Το Σωματείο των "Φίλων του Μουσείου" μας προσφέρει όπως πάντα την αποτελεσματική του δραστηριότητα και την αμέριστη συμπαράστασή του. Το ευχαριστούμε πολύ θερμά.

Και τώρα θέλω να εκφράσω την ευγνωμοσύνη του Μουσείου στον Διευθυντή μας, τον Άγγελο Δεληβορριά, για ό,τι έκανε και για ό,τι έδωσε τόσο απλόχερα, χωρίς ποτέ να λογαριάσει κόπους και χρόνο ή και εξαντλητική κούραση. Το Μουσείο ολόκληρο από τη Διοικητική Επιτροπή ως τον πιο μικρό υπάλληλο τον ευχαριστούμε με την καρδιά μας για την εύστοχη πορεία του και την βεβαιότητα κάθε του επιλογής, για την καθαρή και ευθεία του κρίση, για το πνεύμα που κλύπτει κάθε του σκέψη, την κάθε του πράξη, για το πνεύμα το καθαρό, το απλό, το ειλικρινές, το πνεύμα ενός βαθειά πνευματικού ανθρώπου.

Κατά την διαδρομή της περασμένης χρονιάς το Ίδρυμα είχε όπως πάντα εξασφαλισμένη την ομοθυμία του προσωπικού του, την συμπαράσταση ενός μεγάλου αριθμού εθελοντών και άλλων συνεργατών, την συγκινητική υποστήριξη της κοινής γνώμης. Στις δυνάμεις ακριβώς αυτές βασίζεται η βεβαιότητα του ότι με την καινούργια χρονιά - παρά την γενικότερη κρίση που διαγράφεται στον ορίζοντα - τα πράγματα δεν μπορεί παρά να πάνε στο καλύτερο.

ΟΜΙΛΙΑ Κας ΑΙΜΙΛΙΑΣ ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΥ

Η ΜΟΥΣΕΙΑΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 1990

ΕΝΑΣ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ

Το 1990 υπήρξε για το Μουσείο Μπενάκη μια χρονιά σημαδεμένη από τις αδιανόητες δυσχέρειες που αντιμετωπίζει στον τόπο μας κάθε δημιουργική διάθεση, κάθε στόχος που ξεπερνά την λιμνάζουσα στάθμη της μετριότητας, κάθε προσπάθεια να αποφευχθεί η ρουτίνα και η απραξία. Οι συνεχείς αγώνες πνίγουν συχνά τα όνειρα, παροπλίζοντας τις αξίες και ισοπεδώνοντας τις δυνατότητες των εξελίξεων. Αλλά και όταν κατορθώσουν κάποτε να δικαιωθούν, είναι σπάνιες οι φορές που θα το επιτύχουν χωρίς πολλές ανεπανόρθωτες ζημιές σε χρόνο, σε ψυχική αντοχή αλλά και στην ποιότητα ακόμα του τελικού αποτελέσματος.

Η περιπέτεια στην οποία περιέπεσε το Μουσείο με την αναστολή των έργων της επεκτάσεώς του είναι αρκετά γνωστή. Δύσκολα ωστόσο αντιλαμβάνεται κανείς τις επιπτώσεις της περιπέτειας αυτής στον γενικότερο προγραμματισμό καθώς και στα οικονομικά του Ιδρύματος. Όμως, παρά τις συνεχείς και παρανοϊκές ταλαιπωρίες, παρά την καθημερινή αντιμετώπιση ανύπαρκτων ουσιαστικά αιτιάσεων και διάτρητων δικαιολογιών, το Μουσείο όχι μόνο δεν κάμπτεται, αλλά ενεργεί δυναμικά και με σύνεση για την προώθηση και την τελική πραγματοποίηση του έργου.

Απαραίτητη προεργασία για την σωστή επενέκθεση των Μουσειακών συλλογών στους προβλεπόμενους νέους εκθεσιακούς χώρους, με την ανάδειξη της ιστορικής και πολιτιστικής συνέχειας του Ελληνισμού, κρίθηκε ότι πρέπει να είναι η πληρέστερη και συστηματική επιστημονική επεξεργασία των αντικειμένων. Για το σκοπό αυτό, παρά την τρομακτική έλλειψη χώρου, αναπτύχθηκε περαιτέρω το Τμήμα των Ηλεκτρονικών Υπολογιστών με την υπεύθυνη καθοδήγηση του Κωστή Δάλλα και την βοήθεια της Νένας Γαλανίδου και της Μαριλένας Μασούρα. Έτσι καταγράφηκαν ήδη 3000 περίπου χαρακτηριστικά του Τμήματος Χαρακτικών και Σχεδίων με την ευθύνη της Φανής Μαρίας Τσιγκάκου σύμφωνα με ένα γενικό τύπο δελτίου, όπου βρίσκονται καταχωρημένα τα εξής στοιχεία: ο αριθμός ευρετηρίου, ο τίτλος του έργου, άλλοι τυχόν αριθμοί ταυτότητας, θέση αντικειμένου, αριθμοί αρνητικών και φωτογραφιών, ύλη, διαστάσεις, η γενική κατηγορία, το είδος και η τεχνική του έργου, ο ζωγράφος, ο σχεδιαστής και ο χαράκτης του, στοιχεία εκδόσεως, η χρονολογία του πρωτότυπου, χρονολογικές ενδείξεις της εκτυπώσεώς του, οι διαδοχικοί κάτοχοι, ο τρόπος της απόκτησης, η τιμή της αγοράς του, εκθέσεις, βιβλιογραφία κλπ.

Το σύστημα αυτό της καταγραφής το οποίο μπορεί να διασυνδεθεί εύκολα με αντίστοιχα συστήματα Μουσείου του εξωτερικού, παρέχοντας τη δυνατότητα της παραγωγής δελτίων και της σύνταξης ευρετηρίων σύμφωνα με κάθε επιθυμητή διάταξη των δεδομένων, σύντομων επιγραφών κτλ., επιτρέπει επίσης την επιλεκτική αναζήτηση έργων με σύνθετους συνδυασμούς κριτηρίων, χάρη στην επεξεργασία ενός θεματικού θησαυρού όρων από λέξεις-κλειδιά που αναφέρονται στην εικονογραφία ή στη χρήση των αντικειμένων. Για τον άμεσο έλεγχο ταυτότητας όλων των μουσειακών αντικειμένων προχωρεί παράλληλα με ταχείς ρυθμούς η μηχανογράφηση των βασικών πληροφοριών που παρέχουν τα Ευρετήρια από τα Βιβλία Εισαγωγής. Αν την φτεινρή χρονιά αποκτηθεί - όπως ελπίζουμε - η κεντρική μονάδα ενός mini υπολογιστού με τους απαραίτητους τερματικούς σταθμούς, θα αναπτυχθούν προγράμματα σύμφωνα με το καθιερωμένο Σύστημα Διαχειρίσεως Βάσεως Δεδομένων για πολλούς χρήστες, ώστε να καλυφθούν και άλλες επείγουσες ανάγκες της Βιβλιοθήκης, των Αρχείων, της Γραμματείας, του Λογιστηρίου κτλ.

Η εξασφάλιση των προϋποθέσεων για τον σωστό σχεδιασμό της μηχανογράφησης του μουσειακού υλικού συνδυάστηκε αναγκαστικά, λόγω των τιριολογικών προβλημάτων με την ριζική ανακατάταξη των αποθηκευτικών χώρων. Το πιτάνειο αυτό έργο, αν αναλογιστεί κανείς την κατάσταση του Μουσείου, έχει επιμνησθεί εξ ολοκλήρου η Γιούλα Ρίσα με την βοήθεια του Μανώλη Μπλαζιάκη.

Η Άννα Μπαλιάν συνέχισε την καταγραφή της Εκκλησιαστικής Αρχυροχοΐας, ο Σταμάτης Λυμπερόπουλος και η Λένα Κωνσταντέλλου της Ελληνορωμαϊκής Συλλογής και η Μαριλένα Μασούρα της συλλογής των Κεντημάτων, ενώ προχωρεί η μελέτη της συλλογής των Ενδυμασιών από τις Γιούλα Ρίσκα και Κάτε Συνοδιού.

Στην ταξινόμηση και αποδελτίωση των αρχειακών μονάδων του Τμήματος των Ιστορικών Αρχείων που πραγματικά ασφικτιά από έλλειψη χώρου μαζί με την Βαλεντίνη Τσελίκα συνεργάστηκαν οι Δέσποινα Αγαπητού, Εύη Παβλώφ και Αλέκος Χάρτ-Σούτσος.

Στο Τμήμα του Φωτογραφικού Αρχείου ταξινομήθηκαν νέες συλλογές φωτογραφιών και 10.000 περίπου αρνητικά από την Φανή Κωνσταντίνου με την οποία συνεργάζονται οι Ειρήνη Μπουντούρη, Νέλλη Μαλικοπούλου, Ντόρα Κατσιάκη, Καίτη Κόντου, Πόπη Κασωτάκη και Ρούλα Μιχαηλίδου.

Στην Βιβλιοθήκη τέλος καταγράφηκαν και ταξινομήθηκαν 1.180 νέοι τόμοι και έγιναν 2.500 δελτία σύμφωνα με ειδικό πρόγραμμα των Ηλεκτρονικών Υπολογιστών. Τις πολλαπλές και επιβαρυνμένες ευθύνες του ασφικτικά επίσης γεμάτου αυτού χώρου έχει αναλάβει η Πίτσα Τσάκωνα με την βοήθεια της Ντίνας Ευαγγελίου.

Εντατικός υπήρξε και ο ρυθμός της δουλειάς στα διάφορα Τμήματα της Συντήρησης, που συνωθούνται στους καταργημένους εκθεσιακούς χώρους του πρώτου ορόφου. Οι Στέργιος Στασινόπουλος, Κάλη Μιλάνου, Λένα Βρανοπούλου και Μαρία Λάλου πήρα από την συνεχή απασχόλησή τους με έκτακτες περιπτώσεις, προχωρούν συστηματικά στην συντήρηση, τον καθαρισμό και την αποκατάσταση των εικόνων και των ελαιογραφιών. Οι Julie Brown και Γιούλη Τσάμπρα συνέχισαν την συντήρηση των χαρακτηριστικών και σχεδίων, την αποκατάσταση της χάρτινης επένδυσης τοίχου με θέματα από την Ελληνική Επανάσταση, παράλληλα με την σταδιακή επεξεργασία ιστορικών εγγράφων και παλιών φωτογραφιών. Η Βίργω Ρωμάνου αφιέρωσε το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου της στην τακτοποίηση της συλλογής των ενδυμασιών, στην εξασφάλιση των σωστών όρων της αποθήκευσης, στον έλεγχο των αναγκών της συντήρησής τους. Η Αιμιλία Κοσώνα συνέχισε τον καθαρισμό, την συντήρηση και την αποκατάσταση των κεραμικών της δωρεάς Ζουμπουλάκη ενώ ο Justin Lee ανέλαβε τον καθαρισμό, την συντήρηση και την στερέωση όλων των χρυσών κοσμημάτων που είχαν συμπεριληφθεί στην περιόδευση έκθεση των ΗΠΑ, παράλληλα με τον συστηματικό έλεγχο και των υπολοίπων χρυσοχοϊκών και αργυροχοϊκών αντικειμένων του Μουσείου.

Τη χρονιά που πέρασε σημαντικό υπήρξε και το εκδοτικό έργο του Μουσείου. Έτσι κυκλοφόρησε ο κατάλογος "Ευρωπαϊκά κοσμήματα του 19ου αιώνα της Συλλογής Χρυσοχοΐδη - Λαμπρίδη", η επεξεργασία του οποίου οφείλεται στην Κάτε Συνοδιού. Με την ευκαιρία της Εκθέσεως των ΗΠΑ εκδόθηκε ο κατάλογος "Gold of Greece" Jewelry and Ornaments from the Benaki Museum, απάνθισμα ενός μνημειακού τόμου που θα κυκλοφορήσει φέτος από τις εκδόσεις του Κώστα Αδάμ με μια διαχρονική επιλογή από τα σημαντικότερα ελληνικά κοσμήματα του Μουσείου. Την γενική επιμέλεια, την ευθύνη της σημαντικής αυτής έκδοσης έχει αναλάβει εξ ολοκλήρου η Ηλέκτρα Γεωργούλα. Τον Δεκέμβριο κυκλοφόρησε το φωτογραφικό λεύκωμα

"Βούλα Παπαϊωάννου, Μαρτυρίες από την κατοχική και μεταπολεμική Ελλάδα" με κείμενα της Φανής Κωνσταντίνου, συμπληρώνοντας την ομώνυμη έκθεση της μεγάλης Ελληνίδας φωτογράφου, το αρχείο της οποίας βρίσκεται κατατεθειμένο στο Μουσείο. Φωτογραφικό υλικό του Μουσείου έχει τέλος συμπεριληφθεί τόσο στον αφιερωμένο στην φωτογράφο Nelly's λεύκωμα του Διονύσιου Φωτόπουλου και στο βιβλίο του Άλκη Ξανθάκη "Φίλιππος Μαργαρίτης, ο πρώτος Έλληνας φωτογράφος", όσο και σε πάρα πολλές εκδόσεις άλλων οργανισμών.

Στο τυπογραφείο βρίσκεται ήδη ο κατάλογος των βυζαντινών χειρογράφων που επεξεργάστηκαν οι Ευριδίκη Ζίζικα και Ματούλα Κουρουπού, ενώ από την Σεμέλη Πιναγιάτογλου ολοκληρώθηκε η επιστημονική επεξεργασία του καταλόγου "Η Κοροπλαστική της Αιγύπτου κατά την Ελληνική και την Ρωμαϊκή Εποχή" και ελπίζουμε να βρεθούν σύντομα οι απαραίτητοι πόροι για την έκδοσή του. Στην ίδια φάση βρίσκεται και ο κατάλογος της βυζαντινής κεραμικής, που επεξεργάστηκαν οι Χαράλαμπος και Δήμητρα Μπακιρτζή, σε συνεργασία με την Φωφώ Μαυρικίου.

Έτοιμη προς έκδοση είναι τέλος από καιρό η μελέτη του Γιώργου Προκοπίου για τον ξυλόγλυπτο διάκοσμο του υδραϊκού αρχοντικού του Βούλγαρη ενώ συνεχίζεται ακόμα η μελέτη παλαιοχριστιανικών Terra Sigillata από την Ναταλία Πούλου-Παπαδημητρίου.

Η εκθεσιακή δραστηριότητα του Μουσείου Μπενάκη περιορίστηκε κατά την περασμένη χρονιά στην διοργάνωση της έκθεσης του Κοσμήματος που εγκαινιάστηκε στο Dallas Museum of Art, τον Απρίλιο και στο Cooper-Hewitt Museum της Νέας Υόρκης τον Σεπτέμβριο, όπου παραβρέθηκε και η αναπληρωτής Υπουργός Πολιτισμού κ. Άννα Ψαρούδα-Μπενάκη. Στην έκθεση αυτή αναδεικνύεται η εξέλιξη του ελληνικού κοσμήματος από την μυκηναϊκή εποχή ως τον 19ο αιώνα μέσα από 172 επιλεγμένα κομμάτια που εντυπωσίασαν το κοινό, τους επιστήμονες και τον τύπο των ΗΠΑ για την μοναδικότητά τους, αλλά και την άψογη, διαφορετική κάθε φορά παρουσίασή τους. Οι εκθέσεις των ΗΠΑ πλαισιώθηκαν από ποικίλες εκδηλώσεις και ομιλίες του Διευθυντή κ. Άγγελου Δεληβορριά, στο Dallas, όπου ήταν τιμητικά καλεσμένοι και οι "Φίλοι" του Μουσείου, στη δε Νέα Υόρκη, όπου - κατά το πανηγυρικό κλείσιμο της Εκθέσεως - παραβρέθηκαν όλοι όσοι ενίσχυσαν και οικονομικά το Μουσείο στις δραστηριότητές του. Η Έκθεση του κοσμήματος θα συνεχίσει φέτος το ταξίδι της στο San Diego Museum of Art, στο San Francisco και στην Walters Art Gallery της Βαλτιμόρης, προτού μεταφερθεί στην Γερμανία για να ολοκληρώσει τον κύκλο της διαδρομής στο Λονδίνο τον επόμενο πλέον χρόνο.

Εκτός από την περιοδεύουσα έκθεση του κοσμήματος το Μουσείο συμμετείχε με φωτογραφίες της Nelly's στην φωτογραφική έκθεση "Das Land der Griechen mit der Seele Suchen", τον περασμένο Οκτώβριο στην Κολωνία.

Ακόμη στην διοργάνωση της Εκθέσεως "Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 μέσα από ιδιωτικές συλλογές" που πραγματοποιήθηκε στην Πινακοθήκη Πιερίδη σε συνεργασία με το Σώμα Ελληνίδων Οδηγών, στην Έκθεση Βιβλίου για τη Μακεδονία, που οργανώθηκε στο Κέντρο Τεχνών του Πάρκου της Ελευθερίας σε συνεργασία με το Πνευματι-

κό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων, και στην Έκθεση του Γιάννη Τσαρούχη που οργάνωσε το Γαλλικό Ινστιτούτο της Αθήνας. Στην παρουσίαση των Εκθέσεων αυτών, για την αισθητική διευθέτηση των χώρων και τον υπομνηματισμό των εκθεμάτων εργάστηκε η Ειρήνη Γερουλάνου, μοιράζοντας τον χρόνο της και σε πολλές άλλες εκδηλώσεις του Μουσείου. Άλλες εκθέσεις στις οποίες συμμετείχε το Μουσείο ήταν: "Ο Φρεντ Μπουασσόν και η Θεσσαλονίκη 1913-1919" που οργάνωσε το εκεί Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο, "Η Ιστορία των Ολυμπιακών Αγώνων" και "Η 50η επέτειος του "ΟΧΙ" - 28 Οκτωβρίου 1940" στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο της Αθήνας, "Ο Γκρέκο στην Κρήτη" στο Ηράκλειο, "Η Ιστορία των Αθηνών", στην Πινακοθήκη της Ρόδου, και στην Έκθεση του ΕΛΙΑ "Ελευθέριος Βενιζέλος 1910-1920".

Με την ευθύνη της Φανής-Μαρίας Τσιγκάκου τον Ιανουάριο 1990 οργανώθηκε στην Ελληνοαμερικανική Ένωση Έκθεση με χαρακτηριστικά και σχέδια "Ενδυμασιών και εθίμων από την Ελλάδα του 19ου αι." (36). Η ίδια συνέχισε την προετοιμασία μιας μεγάλης εκθέσεως με τίτλο "Romantic Images from 19th c. Greece" που θα παρουσιαστεί σε γνωστά Μουσεία των ΗΠΑ από το Σεπτέμβριο του 1991, καθώς και την συμμετοχή, του Μουσείου στην Έκθεση έργων του Bonigton στο Yale Center των ΗΠΑ, ενώ η Άννα Μπαλιάν προετοιμάζει το υλικό που συμπεριελήφθη στην Έκθεση "Οι Έλληνες στη Μαύρη Θάλασσα", την οποία οργανώνει ο Πολιτιστικός Όμιλος "Πανόραμα" σε συνεργασία με το King's College του Λονδίνου, και στην έκθεση "The scientific Legate of Al-Andolus" που οργανώνει το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο της Μαδρίτης.

Παρόλο το φόρτο των καθημερινών αναγκών, το προσωπικό των διαφόρων τμημάτων αφιέρωσε χρόνο και κόπο πολύ στην εξυπηρέτηση άλλων Ιδρυμάτων και Οργανισμών: Στην διαμόρφωση των εκθεσιακών χώρων του Λαογραφικού Μουσείου της Κορίνθου, στον έλεγχο των συνθηκών συντηρήσεως των έργων του Θεατρικού Μουσείου Αθηνών και του Μουσείου του Γαλαξειδίου και στην καταγραφή των έργων του Μουσείου του Γιάννη Τσαρούχη, στην ενίσχυση συγγενών Ιδρυμάτων εδώ και στο εξωτερικό. Αλλά και στην εξυπηρέτηση του συνεχώς αυξανόμενου αριθμού των επισκεπτών που ζητούν ποιότητας φύσεως πληροφορίες, των αναγνωστών της Βιβλιοθήκης, πολλών ερευνητών και μελετητών από την Ελλάδα και το εξωτερικό, αναρίθμητων αιτημάτων για νέες φωτογραφίες, για ξεναγήσεις, για την εκπαίδευση εθελοντών, και την παρακολούθηση φοιτητών που αφιερώνουν ένα στάδιο ειδικής εξάσκησης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Ιδιαίτερα πρέπει να μνημονευθεί η δραστηριότητα του Τμήματος των Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, στις εκδηλώσεις, τα μαθήματα, τα παιχνίδια και τις ξεναγήσεις του οποίου πήραν μέρος πάνω από 13.000 παιδιά. Στους διευρυνόμενους στόχους του Τμήματος εντάχθηκε από την περασμένη χρονιά και η παράλληλη προετοιμασία των εκπαιδευτικών με την οργάνωση ειδικών σεμιναρίων, για την εισαγωγική τους μύηση τόσο ως προς το περιεχόμενο του Μουσείου, όσο και ως προς τους πιο σύγχρονους προβληματισμούς πάνω στους παιδαγωγικούς τρόπους προσέγγισης των μουσειακών εκθεμάτων. Στα σεμινάρια αυτά καθιερώθηκε ο θεσμός της δανειστικής βιβλιοθή-

κης, και χρησιμοποιήθηκε ειδικά προετοιμασμένο υλικό από διαφάνειες, επεξηγηματικά κείμενα και σχετικά ερωτηματολόγια. Ακόμα μελετήθηκε, κατασκευάστηκε και διατέθηκε ένας τύπος μουσειοβαλίτσας με πληροφορίες, δείγματα εργαστηρίων, διαφάνειες, κείμενα και ιδέες για ποικίλες δραστηριότητες, με θέματα παρμένα από το περιεχόμενο των μουσειακών συλλογών. Με θέμα το Ελληνικό Δωδεκαήμερο των Χριστουγέννων οργανώθηκε, τέλος, ένα παιδικό πρόγραμμα για τις γιορτές, ενώ η Λίλα ντε Τσάβες έδωσε δύο σειρές μαθημάτων για ενήλικες πάνω στην τεχνική του κοσμημάτων. Η υπεύθυνη του Τμήματος Νίκη Ψαρράκη-Μπελεσιώτη θα ήταν ανθρωπίνως αδύνατο να αντιμετωπίσει τον όγκο όλης αυτής της δουλειάς χωρίς τη βοήθεια που πρόσφεραν οι Μαρία-Χριστίνα Δεστούνη-Γιαννουλάτου, Σουζάννα Αναστασιάδου, Φώφα Καλκάνη, Άννα Καμπόλη, Γιάννα Λαμπρινίδη, Λίτσα Μυστακίδου, Αθηνά Τρύφωνος και Σοφία Χατζοπούλου: ακόμα χωρίς τις ιδέες, την πείρα και την συμπαράσταση της Τατιάνας Γιανναρά, της Μαρίας Αργυριάδη και του Λυκείου των Ελληνίδων.

Την ευθύνη για τον συντονισμό της μουσειακής δραστηριότητας, την διεκπεραίωση του όγκου της σχετικής αλληλογραφίας, την διαμουσειακή συνεργασία των διαφόρων τμημάτων για την προετοιμασία των εκθέσεων και των εκδόσεων, την επικοινωνία με Έλληνες και ξένους ειδικούς, την ικανοποίηση αναρίθμητων και πάσης φύσεως αιτημάτων, τις φωτογραφίες, τις διορθώσεις των προς δημοσίευση κειμένων, καθώς και την εξυπηρέτηση των πολλαπλών αναγκών της Διευθύνσεως που ξεπερνούν σε ένταση και πυκνότητα τα όρια της φαντασίας είχε η Γραμματεία με επικεφαλής την Ηλέκτρα Γεωργούλα και τις Μαρία Διαμάντη, Λένα Κωνσταντέλλου, Γιούλα Ρίσα, Κάτε Συνοδινού, Λίζα Φραγκουδάκη και Ειρήνη Γερουλάνου.

Η δραστηριότητα ωστόσο αυτή θα ήταν αδύνατη χωρίς την αποφασιστικής σημασίας υποβοήθηση που της προσφέρει η άψογη διαχείριση των πόρων του Ιδρύματος από το Τμήμα Οικονομικών Υποθέσεων, με την καθημερινή ενθαρρυντική παρουσία της Μαρίας Αποστολοπούλου, του Βασίλη Δήμου και του Γιώργου Βλασίδη. Την εσωτερική ζωή του Μουσειακού Οργανισμού συμπληρώνει το προσωπικό του πωλητηρίου, το φυλακτικό και βοηθητικό προσωπικό με την εποπτεία του Αρχιφύλακα Σωτήρη Γούλα - προσφέροντας ένα υπόδειγμα έγνοιας και συμπεριφοράς, και τέλος, η νέα δικηγόρος Μαρία Βενιέρη, η οποία ανέλαβε πρόσφατα τις νομικές υποθέσεις του Ιδρύματος.

Ό,τι εντελώς συνοπτικά προσπάθησα να σκιαγραφήσω, μόνο ως ένα σημείο ανταποκρίνεται στις σύγχρονες προδιαγραφές αλλά και στις πραγματικές δυνατότητες του Μουσείου Μπενάκη. Η πιεστική έλλειψη επαρκούς ωφελικού χώρου επενεργεί ανασταλτικά στις λειτουργίες του Ιδρύματος, επιτείνοντας τα προβλήματα που προκαλεί η συνεχής αποθησαύριση νέου υλικού αλλά και οι συνεχώς αυξανόμενες ανάγκες μιας πιο ορθολογιστικής οργάνωσης. Καταλαβαίνετε έτσι ότι δεν είναι καθόλου τυχαία η ιδέα της σταδιακής δημιουργίας ενός αποκεντρωτικού συστήματος με τον κεντρικό μουσειακό πυρήνα του παλαιού κτιρίου και της επεκτάσεώς του αφιερωμένο μόνο στην ανάδειξη της ιστορικής και πολιτιστικής πορείας του Ελληνισμού, και μια σειρά από εξαρτημένες αλλά αυτοτελείς μουσειακές

μονάδες, εγκατεστημένες στα διάφορα παραδοσιακά κτίρια που έχουν κατά καιρούς δωρηθεί, και σε όσα είναι περίπου βέβαιο ότι θα αποκτηθούν μελλοντικά.

Στο Μέγαρο της Βέρρας Κουλούρα στο Παλιό Φάληρο -που χρησιμοποιείται προσωρινά για την αποθήκευση μουσειακού υλικού - θα μπορούσε έτσι να στεγαστεί ευπρόσωπα η αρχαιολογική συλλογή Γερούλανου, αν βεβαίως η Αρχαιολογική Υπηρεσία δεχόταν την παραχώρηση και την μεταφορά της από τις αποθήκες του Μουσείου του Πειραιώς. Στο μουσειακό δυναμικό της Αττικής θα προστίθετο με τον τρόπο αυτό μια μονάδα με αντιπροσωπευτικά ευρήματα από την ευρύτερη περιοχή του αρχαίου Αλίου και από όλες τις περιόδους της ελληνικής ιστορίας.

Η διαμόρφωση και επισκευή του κτιριακού συγκροτήματος της περιοχής του Κεραμεικού, που είχε δωρήσει στο Ίδρυμα ο επίτιμος Πρόεδρος του Λάμπρος Ευταξίας δεν θα επιτρέψει μόνο την ευπρόσωπη επανέκθεση των ισλαμικών και κινεζικών συλλογών του Μουσείου, και την ανάδειξη της εξαιρετικής τους σημασίας αλλά θα συμβάλει και γενικότερα στην προβλεπόμενη αναβάθμιση της υποβαθμισμένης σήμερα αυτής περιοχής. Η μελέτη της αναπλάσεως των κτιρίων του Κεραμεικού έχει ήδη εγκριθεί από τις αρμόδιες υπηρεσίες και η δημοπράτηση του έργου ελπίζεται να γίνει μέσα σ' αυτό το χρόνο.

Η στενά, τέλος, συνυφασμένη με την ιστορία του Ίδρύματος οικία της Πηνελόπης Δέλτα στην Κηφισιά, δωρεά της αιμνήστου Αλεξάνδρας Παπαδοπούλου, θα αποτελέσει μια ακόμα αυτοτελή μονάδα του Μουσείου με την μελλοντική στέγαση του συνεχώς αυξανόμενου υλικού των Ιστορικών Αρχείων. Στην ανολοκλήρωτη ακόμα αρχιτεκτονική μελέτη προβλέπεται η δημιουργία ειδικών αποθηκευτικών και εκθετικών χώρων, σύγχρονα αρχειοστάσια και βιβλιοθήκες, μελετητήρια και χώροι φιλοξενίας μελετητών. Με την διοργάνωση περιοδικών εκθέσεων και άλλων παράλληλων εκδηλώσεων, το σπίτι αυτό θα γίνει ένα ζωντανό κέντρο ιστορικού και φιλολογικού προβληματισμού, όπως άλλωστε ήταν και όταν το κατοικούσε η ίδια η Πηνελόπη Δέλτα.

Προχωρεί τέλος με εντατικούς ρυθμούς από τον ίδιο τον μεγάλο Έλληνα ζωγράφο και φίλτατο Ακαδημαϊκό Νικόλαο Χατζηκυριάκο-Γκίκα με τη βοήθεια της συνεργάτιδος του Μουσείου Ιωάννας Προβίδου, δημιουργία του προσωπικού του Μουσείου στο ακίνητο της οδού Κριεζώτου, η φροντίδα του οποίου, όπως είναι γνωστό, έχει ανατεθεί στο Μουσείο Μπενάκη.

Ο φειδινός απολογισμός του Μουσείου Μπενάκη αφήνοντας ευδιάκριτα, ελπίζω, να διαφανούν και οι μελλοντικές του προοπτικές, θα έμενε ανολοκλήρωτος χωρίς μία έκκληση προς την Πολιτεία: να αναλογιστεί επιτέλους την προσφορά του Ίδρύματος σε σχέση με τα τόσο λίγα που ζητάει: την στοιχειώδη υλική, αλλά μία ανάλογη με το έργο του ηθική συμπαράσταση.

Την περιμένουμε.

ΟΜΙΛΙΑ Κου Α. ΔΕΛΗΒΟΡΡΙΑ

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΝΕΑ ΑΠΟΚΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

Κυρίες και Κύριοι, Αγαπητοί Φίλοι

Όπως ακούστηκε ήδη απ' όλους τους προηγούμενους ομιλητές, οι αντιξοότητες που αντιμετώπισε το Μουσείο Μπενάκη κατά την διάρκεια της περασμένης χρονιάς θα αρκούσαν και με το παραπάνω για να απορροφήσουν συνολικά όλο τον διαθέσιμο χρόνο του, μαζί με όλα τα αποθέματα της ψυχικής και της πνευματικής του ικμάδας. Τα αλληπάλληλα πλέγματα των καφκικής συλλήψεως αδιεξόδων που σφράγισαν κάθε απόπειρα συννενοήσεως, οι προκρούστειες κλίνες των συμβιβαστικών προσπαθειών, οι ατέρμονοι κοχλίες των υπεκφυγών στην σύσταση της διοικητικής μηχανής, ο απίστευτος όγκος της αναπάντητης αλληλογραφίας, η καθημερινή βίωση της νεοελληνικής πραγματικότητας σ' όλο το μεγαλείο της καταθλιπτικής της κυριαρχίας, εύκολα θα μπορούσαν να εξαντλήσουν τα περιθώρια των σωματικών αντοχών. Παρόλα αυτά, το Μουσείο Μπενάκη ούτε στιγμή δεν διανοήθηκε να παρεκκλίνει από τις καταστατικές του αρχές, ή να αναστείλει έστω και προσωρινά -για λόγους αυτοπροστασίας- τους ρυθμούς που επιβάλλει η εκπλήρωση της εθνικής του αποστολής.

Ελπίζω ότι και φέτος θα μου συγχωρήσετε τον συγκινησιακό τόνο που συνεπαίρνει αναπόφευκτα τον λόγο μου. Όποτε γιορτάζουμε όμως την μνήμη του Αντώνη Μπενάκη, είναι φυσικό να δέχομαι αλλά και να αναπέμνω τους φορτισμούς της βασικής σημασίας ερωτήματος: ποίο υπήρξε δηλαδή το ποσοστό της δικής μας συνεισφοράς στην αποκρυστάλλωση του δικού του οράματος. Κατά τι, μ' άλλα λόγια, προωθήθηκε αυτό που θεωρούσε εκείνος ως πρωταρχικό χρέος του σήμερα απέναντι στο αύριο του ελληνικού κόσμου: την περισυλλογή των συστατικών που συνιστούν το πιο πολύτιμο δίδαγμα, την πιο σημαντική κατάθεση του Ελληνισμού στο ενιαίο σώμα των εμπειριών της ανθρωπότητας. Αναφέρομαι βέβαια στην απτότητα αγωνιστική του μαχητικότητα, σ' αυτήν ακριβώς την εσωτερική δύναμη η οποία εξασφάλισε κάτι περισσότερο από την επιβίωση του ελληνικού στοιχείου: την δημιουργική του διάρκεια.

Φοβάμαι ότι θα έχετε κουραστεί πια, καθώς με ακούτε αυτοεπαναλαμβανόμενο να διακηρύσσω πως το πιο συναρπαστικό από τα βιώματα που μας προσφέρει ο Ελληνισμός σ' όλο του το ανάπτυγμα δεν είναι ούτε το θάμπος του μυκηναϊκού του πολιτισμού, ούτε η Κλασική Περίοδος του Χρυσού του Αιώνα. Δεν είναι καν η θεαματική του εξέλιξη στα χρόνια του Μ. Αλεξάνδρου, η χιλιόχρονη αντοχή του κατά την περίοδο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, η μεγάλη εποποιία του 1821, η δημιουργία ενός κράτους από το τίποτα στη διαδρομή του 19ου αιώνα και στις πρώτες δεκαετίες του 20ου: είναι η πραγματικά ασύλληπτη διάσταση του ιστορικού του χρόνου στις συνολικές του συντεταγμένες και στην διαχρονική της, θα τολμούσα να πω, συνοχή. Στις σπιβάδες των απειροελάχιστων στιγμών που συμπυκνώνουν ισοδύναμα ο τραγικός χρόνος της Κύπρου και της Μικρασιατικής Καταστροφής, ο χρόνος της Βορειοηπειρωτικής απαντοχής και

των ελπίδων του Πόντου, ο χρόνος της διασποράς, των διαστολών και των θαυμάτων, αλλά και ο χρόνος της ντροπής και των συστολών, ο χρόνος των κατακτήσεων και των μεγάλων δημιουργιών, ο χρόνος των αντιστάσεων και της ταπεινής έκφρασης.

Το Μουσείο Μπενάκη, όπως εγώ τουλάχιστον καταλαβαίνω τις παρακαταθήκες του ιδρυτού του μέσα από το πρίσμα των σημερινών αναγκών και από την διαμορφούμενη πραγματικότητα της μελλοντικής του ανάπτυξης, θεωρεί **ότι ο χρόνος της μνήμης μας είναι και ο χρόνος της ύπαρξής μας**. Αυτό ακριβώς εννοούσα, όταν αναφερόμουν προηγουμένως σε εθνικές επιταγές, κινδυνεύοντας να κατηγορηθώ για όψιμες μεγαλοϊδεατικές παρεκκλίσεις. Την εκπλήρωση δηλαδή μιας οφειλής απέναντι στην επιτακτική ανάγκη της εθνικής επιβίωσης, έστω και χωρίς την ενεργό συμπαράσταση της πολιτείας, παρά τους αλληλοσυγκρουόμενους εκάστοτε προσανατολισμούς της πολιτικής. Το Μουσείο Μπενάκη αντ' αυτού έχει εξασφαλίσει την πολύ πιο ουσιαστική βοήθεια της ανεκτίμητης προσφοράς των πολιτών, χάρη στην καλλιέργεια μιας ειδικής σχέσεως με το κοινωνικό σύνολο, βαθύτατα συγκινητικής και εγκάρδιας, γεμάτης ελπίδες και προοπτικές. Έτσι μόνο μπορεί να μετρηθεί και το ποσοστό της δικής του κατάθεσης σ' αυτό που θα μου επιτρέψετε να θεωρήσω ως κοινωνικό χρέος: την δημιουργία ενός οργανισμού αφιερωμένου στην ιστορική συνέχεια του Ελληνισμού, στην προστασία δηλαδή του χρόνου της μνήμης του, που - θα το ξαναπώ - είναι και ο χρόνος της ύπαρξής μας.

1. Πέτρινα νεολιθικά εργαλεία. Δωρεά Λάζαρου Χατζηλαζαριδη

Κάθε χρόνο που περνά, η εικόνα αυτής της συνέχειας γίνεται όλο και πιο συγκεκριμένη, καθώς την ιδιαιτερότητα των φυσιογνωμικών της χαρακτηριστικών και την καθαρότητα της διαπλάθου πολλών νέα αποκτήματα, που με τη σειρά τους προσκαλούν νέες δωρεές. Έτσι άρχισε να προβάλλει ήδη δειλά στα εισαγωγικά κεφάλαια της οραματιζόμενης εκθετικής ενότητας η Νεολιθική Περίοδος της Ελλάδας χάρη σε μια σειρά πέτρινων εργαλείων (εικ. 1) που παρουσιεγγένησαν στη Βόρεια Μακεδονία και δωρήθηκαν από τον Λάζαρο Χατζηλαζαρίδη. Από οικισμούς της Θεσσαλίας προέρχονται και δύο κεραμικά που συγκολλήθηκαν και συμπληρώθηκαν πρόσφατα δείγματα ενός αριθμού οστράκων που μάζευα ο ίδιος στις φοιτητικές μου περιπλανήσεις, και από την Κύπρο η θαυμάσια διατηρημένη λεκάνη, παλιότερη δωρεά της Τατιάνας και του Ροζέ Μιλλιέξ. Οι συνάδελφοι της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας μου υποσχέθηκαν εδώ και μήνες ότι θα εισηγηθούν την παραχώρηση ορισμένων ακόμα δειγμάτων, έτσι ώστε να ολοκληρωθεί η αντιπροσώπηση της 5ης και της 4ης χιλιετίας, οι σχετικές όμως ενέργειες δεν ευοδώθηκαν ακόμα. Καταλαβαίνετε πόσο απέραντη ήταν η χαρά μου, όταν στην αριθμητικά περιορισμένη αυτή ομάδα ήρθαν να προστεθούν τα σπαράγματα δύο νεολιθικών ειδώλιων από την Θεσσαλία, δωρεά της Κίτυς Σταθάτου στη μνήμη του συζύγου της, του αξέχαστου γιατρού Χρήστου Σταθάτου.

Σε ορισμένα από τα αρχαία της δωρεάς Σταθάτου θα αναφερθώ διεξοδικότερα και στη συνέχεια. Εδώ θα ήθελα να τονίσω ακόμα μια φορά τον μαγικό περίπου τρόπο με το οποίο επικονιώνουν και διασταυρώνονται τα ηλεκτρομαγνητικά κύματα των υψηλών στόχων, τον μαγικό περίπου τρόπο με τον οποίο εκπληρώνονται εντέλει οι δικαιωμένες επιθυμίες. Δεν είναι μάλιστα συμπτωματικό, ότι - εντελώς άσχετα από την Κίτυ Σταθάτου - η φίλη Διευθύντρια της Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής Elizabeth French μου εξέφρασε τις προάλλες την επιθυμία της να προσφέρει στο Μουσείο το ακέραιο νεολιθικό ειδώλιο που είχε δημοσιεύσει ο πατέρας της, ο μεγάλος αρχαιολόγος Allan Wace, στον τιμητικό τόμο του Leslie Shear: ακόμα ένας κρίκος στην ισχυροποίηση του δεσμού της συνέχειας, μιας συνέχειας που από την στενή προσωπική σχέση του Allan Wace με τον Αντώνιο Μπενάκη, από την αφοσίωσή του τόσο στην Προϊστορική Αρχαιολογία όσο και στην νεώτερη καλλιτεχνική παραγωγή αυτού του τόπου, μας οδηγεί στο πάθος του Χρήστου και της Κίτυς Σταθάτου για το χτες και για το σήμερα, στην έγνοια του Λαζάρου Χατζηλαζαρίδη, κι από 'κει στην αισιόδοξη προοπτική ενός δεσμού που μας διασυνδέει όλους μαζί πάνω σ' ένα κοινό ιδανικό.

Στο υλικό της Μυκηναϊκής Περιόδου δεν προστέθηκε την περασμένη χρονιά κάποιο αξιοσημείωτο νέο κομμάτι, έτσι ώστε είμαι αναγκασμένος να απευθυνθώ και πάλι στην ευαισθησία σας, υπογραμμίζοντας ειδικά την σημασία που θα είχαν για το Μουσείο ορισμένα ειδώλια ανθρώπινων - ή θεικών αν θέλετε - μορφών. Αντίθετα, χάρη στη δωρεά της Κίτυς Σταθάτου μπροστά να υπερφανευτώ για ένα σπάνιο Πρωτοελλαδικό τριποδικό αγγείο από τον Άγιο Κοσμά, καθώς και για δύο ακέραια κεραμικά της λεγόμενης εποχής του Σιδήρου από την Μακεδονία. Δεν θα σας προβάλλω τα γεωμετρικά αγγεία που εμπεριέχονται στη μεγάλη επίσης δωρεά του Χρήστου Σπη-

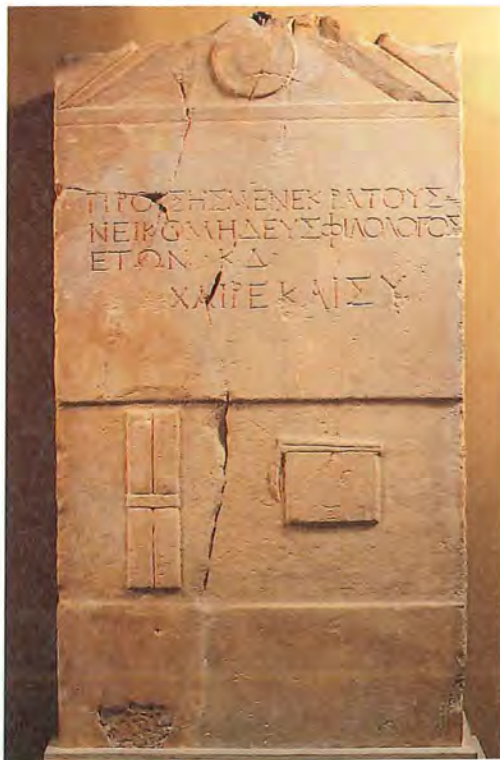
λιόπουλου γιατί είναι ακόμα ακαθάριστα, θα σας δείξω όμως ένα θαυμάσιο πρωτοαττικό αμφορέα του 7ου αι. π.Χ., ο οποίος απαρτίστηκε από πολλά μικρά θραύσματα της παλιάς δωρεάς Ζουμπουλάκη, αποκαταστάθηκε και συμπληρώθηκε μόλις τελευταία.

Το πιο εντυπωσιακό από τα πρόσφατα αποκτήματα του Μουσείου Μπενάκη οφείλεται και πάλι στη δωρεά της Κίτυς Σταθάτου: πρόκειται για ένα σπάραγμα αρχαϊκού αλόγου με ίχνη από τον αρχικό του χρωματισμό, που σύμφωνα με ορισμένες ενδείξεις φαίνεται ότι προέρχεται από κάποιο άγαλμα ιππέως, το χαμένο τμήμα του οποίου δεν αποκλείεται καθόλου να εντοπιστεί μελλοντικά στην περιοχή των Μεσογείων. Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία πως αυτό το εξαιρετικής τέχνης γλυπτό θα ελκύσει γρήγορα το επιστημονικό ενδιαφέρον των συναδέλφων, ώστε να πάρει την θέση που του αξίζει στον προετοιμαζόμενο κατάλογο των Ελληνικών Μαρμάρων του Μουσείου Μπενάκη.

2. Υστεροκλασικό μαρμάρινο Εκάτειο. Δωρεά Στέφανου Βαλλιάνου

Από τα υπόλοιπα έργα που προστέθηκαν κατά την περσινή χρονιά, και καλύπτουν σημαντικά κενά στις επιμέρους ενότητες των μουσειακών συλλογών - τονίζοντας πόσο επείγουσα είναι η ανάγκη να αυξηθεί το υλικό του 5ου αι. π.Χ. - θα σας προβάλλω εν τάχει μια ακαθάριστη λευκή λήκυθο από την δωρεά του Βαλλιάνου, ένα αισθαντικό γυναικείο κεφάλι, απότμημα επιτύμβιου αναγλύφου του 4ου αι. π.Χ., και το ακέραιο προξενικό ψήφισμα των Μεγάρων, του 3ου αι. π.Χ., από την δωρεά Σταθάτου, ένα σπάνιο ιστορικό τεκμήριο που είχε δημοσιεύσει παλιότερα η Αθηνά Καλογεροπούλου. Το επιτύμβιο του νέου φιλόλογου Προυσή (εικ. 3) ο οποίος γύρω στη στροφή του 1ου αι. ήρθε για να διδάξει τα ελληνικά στα Μέγαρα, όπου και πέθανε μόλις 24 χρονών, είναι το πιο συγκλονιστικό κομμάτι της δωρεάς

Σταθάτου: δημοσιευμένο επίσης από την Αθηνά Καλογεροπούλου, μολονότι δεν αντιπροσωπεύει την μεγάλη τέχνη των χρόνων της ρωμαϊοκρατίας, αναδίνει με τρόπο δραματικό την αντοχή της ελληνικής διασποράς και την δύναμη της ελληνικής γλώσσας, έτσι ώστε δεν θάβρισκε πουθενά μια θέση πιο αρμόζουσα από το Μουσείο που στεγάζει διαχρονικά τα κειμήλια των χαμένων πατρίδων του Ελληνισμού.

Το θαυμάσιο αν και φθαρμένο πορτραίτο του 2ου αι. μ.Χ. από την Κάρυστο, δωρεά της Σεβαστής Γρίφιζα, είμαι βέβαιος πως θα ελκύσει και άλλες δωρεές, οι οποίες πρέπει μελλοντικά να καλύψουν τα κενά των συλλογών της περιόδου της ρωμαϊκής κατοχής. Το ίδιο ελπίζω ότι θα συμβεί και με την αδύναμη αριθμητικά συλλογή των βυζαντινών χρόνων, αρχής γενομένης από την προσδοκία της οικονομικής κάλυψης για την αγορά μιας μαρμάρινης παλαιοχριστιανικής τράπεζας με λιτό διάκοσμο, η οποία βρίσκεται ήδη στα χέρια μας για τον απαραίτητο έλεγχο της αυθεντικότητάς της.

Στις συλλογές της μεταβυζαντινής περιόδου, χάρη στη δωρεά της Νάντιας Βιθυνού και της Καίτης Βιθυνού-Μάνου, προστέθηκε μια ακαθάριστη ακόμα, θαυμάσια όμως διατηρημένη εικόνα της Παναγίας Βρεφοκρατούσας του τέλους του 16ου αι. Έχω μιλήσει επανειλημμένα για τα πολλαπλά επίπεδα του ενδιαφέροντος στην διαστρωμάτωση των έργων που συγκεντρώνει το Μουσείο Μπενάκη: εδώ συγκεκριμένα πρόκειται για ένα εξαιρετικό δείγμα ζωγραφικής της Κρητικής Σχολής, που μας παραπέμπει στον Ελληνισμό της Κωνσταντινούπολης, από όπου κατάγονται οι δωρήτριες και από κει στους ζωντανούς δεσμούς μιας ανθρώπινης σχέσεως με το Ίδρυμα, οι οποίοι δεν είναι μόνο εξαιρετικά πολύτιμοι για το παρόν του αλλά και αφάνταστα εμψυχωτικοί για το μέλλον του. Το ίδιο ισχύει και για έναν ταπεινό σταυρό αγιασμού του 18ου αι., που μας χάρισε η Αγγελική Δούνια, καθώς και για μια εικόνα του Αγίου Γεωργίου που αγοράστηκε στη μνήμη της αξεχάστης φίλης και συνεργάτιδας Λασκαρίνας Μπούρα. Πρόκειται για μια λαϊκή δημιουργία του τέλους του 18ου αι. ή των αρχών του 19ου αι., που αποδίδει με συγκινητική όμως αμεσότητα και μια χρωματική ευεξία τον δρακοντοκτόνο ήρωα του Χριστιανισμού, τον οποίο - όσο κι αν διέγραψε το Βατικανό από τις λίστες της δικής του αγιοσύνης - ο Ελληνισμός εξακολουθεί να θεωρεί ως σύμβολο των δικών του αντιστάσεων. Στη Λασκαρίνα η μορφή του Αγίου Γεωργίου ασκούσε μια ιδιαίτερη έλξη. Σε μένα βαραινεί περισσότερο η ανάγκη να αυξηθούν στο Μουσείο Μπενάκη τα ελάχιστα δείγματα της λαϊκής εικονογραφίας, τα οποία - δεν έχω καμιά αμφιβολία - πως θα αντιμετωπιστούν μελλοντικά ως σημαντικές πηγές για την προσέγγιση της ελληνικής αισθαντικότητας στα χρόνια της Τουρκοκρατίας.

Πολύ πιο θεαματικός σε αριθμό αντικειμένων υπήρξε ο πλούσιος των συλλογών της λαϊκής τέχνης χάρη στις δωρεές της Βάσως Οικονομίδη, της Μαρίας Ζαγορησίου, της Ρέας Χριστοδούλου, του Γιάννη Μεντζικώφ, του Ανδρέα Πυροβολισιάνου, των Φίλων του Μουσείου Μπενάκη, της Ευαγγελίας Κουφολουκά, της Ελπίδας Μητροπούλου, της Αγλαίας Μαρούγκα, του Ιωάννη Καμπούρογλου, του Αριστέλη Κουτράκη, του Ευάγγελου Ρακαντά, της Δήμητρας-Μιμής Πέτρου, αλλά και σε αρκετές αγορές. Από τις πρώτες θα

σταθώ μόνο στην τεράστια σε όγκο και σημασία δωρεά ενός μεγάλου της συλλογής, του αξέχαστου ελληνομανή Διονύση Φλάμπουρα, την οποία κατέθεσε η σύζυγός του και παλιά φίλτατη φίλη του Μουσείου Μαρία Κυνηγού-Φλάμπουρα: τμήματα ενδυμασιών, ξυλόγλυπτα, μια πολύτιμη ενότητα μουσικών οργάνων, και αναρίθμητα κεραμικά διαφόρων εποχών από διάφορες περιοχές του ελληνικού χώρου. Παλιότερο χρονικά είναι ένα πρόσφατα αγορασμένο κανάτι με πράσινη

4. Κρήνη από τις Κυκλάδες. Δωρεά Διονύση Φωτόπουλου

εφιάλση και εγχάρακτο διάκοσμο, που συνεχίζοντας την παράδοση της βυζαντινής κεραμικής, εικονίζει αφαιρετικά ένα γυναικείο χορό και πρόκειται να δημοσιευτεί σύντομα στη μνήμη της Λασκαρίνας Μπούρα.

Αφήνοντας για άλλη ευκαιρία τις εξίσου σημαντικές δωρεές των Γιάννη Παππά, Παναγιώτη Φραγκούλη, Μαρίκας Πανταλέοντος, καθώς και το μνημειακό λαϊκό ενεπίγραφο ανάγλυφο από τον Μαραθώνα, που χάρη στις ενέργειες του Βασίλη Πετράκου προστέθηκε στις συλλογές του Μουσείου Μπενάκη, θα σας προβάλλω ένα μοναδικής σημασίας πέτρινο κεφάλι από την ακριτική Λήμνο και το ανάγλυφο μιας κυκλαδίτικης κρήνης, δωρεά του γνωστού φίλου σκηνογράφου Διονύση Φωτόπουλου (εικ. 4): Η αισιοδοξία την οποία ακτινοβολεί η ανθοφορία του, μας παραπέμπει σ' ένα βασικό χαρακτηριστικό της παραδοσιακής ελληνικής τέχνης, ορατό τόσο στον θεαματικό ζωγραφικό διάκοσμο μιας κασέλας από την Μυτιλήνη (εικ. 5) όσο και στα χρυσά κοσμήματα της Λευκάδας που κληροδότησε στο Μουσείο η αειμνηστη Μαρία Αιγυιαλίδη.

Θα κλείσω την σύντομη αυτή διαδρομή στον ελληνικό χρόνο με το πορτραίτο του Ιωάννη Κωλέττη, δωρεά της Ασπασίας Μπότση και της Ντόρας Lauder, στη μνήμη του Χρήστου και της Έλλης Ζαλοκώστα, που μας παραπέμπει στα γεγονότα του Αγώνα της Ανεξαρτησίας. Ακόμη, και με το απότμημα μιας μαρμάρινης πλάκας, δωρεά της Μαρίας Αργυριάδη, που εικονίζει τον μύθο του Περσέα και της Ανδρομέδας, σηματοδοτώντας την περίοδο της ρομαντικής αναπόλησης του ελληνικού παρελθόντος κατά το δεύτερο μισό του 19ου

5. Ζωγραφιστή κασέλα από την Μυτιλήνη (λεπτ.)

αίωνα. Και θα μνημονεύσω, αναγκαστικά με τηλεγραφικό τρόπο, τις εξίσου πολύτιμες δωρεές που πλούτισαν το τμήμα των Ιστορικών Αρχείων, το Φωτογραφικό Αρχείο και τη Βιβλιοθήκη, τις σημαντικές ενότητες των ιστορικών εγγράφων που κατέθεσαν οι Ασπασία Μπότση και Ντόρα Lauder, ο Νίκος Ρωκ-Μελάς, η Σέμμη Καρούζου και ο Δημήτριος Καραπάνος, το πλήρες αρχείο του συνθέτη Γιάννη Παπαϊωάννου που δώρισε η σύζυγός του Ειρήνη, το προσωπικό αρχείο της Μαρίας Ζαγορησίου με χιλιάδες αρνητικά και σχέδια παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, τις παλιές φωτογραφίες που κατέθεσαν οι Τίτη Καραντάνη, η Nelly's και η Αικατερίνη Νεγρεπόντε, τις ενότητες των βιβλίων που πρόσφεραν η Μαρία Κυνηγού-Φλάμπουρα, η Ρένα Ανδρεάδη, ο Μιχαήλ Αρνέλλος, ο Επαμεινώνδας Στασινόπουλος και ο Αλέξανδρος Λαγκαδάς.

Αυτά είναι όσα είχα να σας πω, κι όσα είχα να σας δείξω, χωρίς να είμαι καθόλου βέβαιος, ότι σταμάτησα στα πιο σημαντικά, ή ότι επέλεξα τα πιο ενδιαφέροντα. Όπως προσπάθησα και στην αρχή της ομιλίας μου να εξηγήσω, η σημασία των πραγμάτων δεν εντοπίζεται επιμεριστικά στην όποια αισθητική ή ιστορική ή συναισθηματική τους φόρτιση, αλλά στην συνολική διαπλοκή των συνισταμένων τους. Στις υποδόρριες αλληλοσυνδέσεις τους και στις δυνατότητες των περαιτέρω διαφυγών, στα πετάγματα της νόησης και της ευαισθησίας που προκαλεί η θέασή τους. Η αξία τους βρίσκεται κυρίως στην επιβεβαιωτική μαρτυρία της ελληνικής διαχρονικότητας και στο πολύτιμο δίδαγμα που - όπως Ξανατόνισα - μας προσφέρει: ότι ο χρόνος της μνήμης μας είναι και ο χρόνος της ύπαρξής μας. Κι αυτό είμαι βέβαιος πως θάκανε τον Αντώνη Μπενάκη να χαρεί την ημέρα της γιορτής του, παρόλη την σκοτεινιά του διεθνούς ορίζοντα, παρόλη την προσωρινή ελπίζω μαυρίλα των καιρών.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΔΕΛΗΒΟΡΡΙΑΣ

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΜΗΝΙΑΤΗ

Οι άνθρωποι που αγαπούν το Μουσείο Μπενάκη θα θυμούνται πάντοτε με ευγνωμοσύνη την Αγγελική Μηνιάτη, η οποία το υπηρέτησε με αυταπάρηση επί πολλά χρόνια.

Η Αγγελική Μηνιάτη προσελήφθη αρχικά ως βιβλιοθηκάρια στο Μουσείο στα 1931, συστημένη από τον τότε διευθυντή της Βουλής Καλογερόπουλο.

Παράλληλα, κατά την περίοδο της κατοχής, παρακολούθησε μαθήματα Νομικής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Από το 1965 κρατούσε και τα πρακτικά του Διοικητικού Συμβουλίου του Μουσείου σχεδόν μέχρι τον θάνατό της (Δεκέμβριος 1990).

Μετά τον θάνατο του Κωνσταντίνου Μπενάκη, σε συνεργασία με τον κύριο Ηλία Παρασκευά είχε αναλάβει τις νομικές υποθέσεις του Κτήματος Κάτω Σούλι.

Οι Φίλοι του Μουσείου Μπενάκη θα θυμούνται έντονα την πολύτιμη συμβολή της στην συγκέντρωση πληροφοριών και παρουσίαση των ευεργετών του Μουσείου μέσα από τις σελίδες του Δελτίου των Φίλων.

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΟΡΠΕ - ΖΩΓΡΑΦΟΥ

Φέρνοντας στο νου μου την Αγγελική Μηνιάτη, όπως την γνώρισα και την έζησα από κοντά στο διάστημα των τελευταίων 15 χρόνων, αισθάνομαι να κατακτά την συνείδησή μου μια ολοκάθαρη εικόνα δυναμικής ζωτάνιας και πηγαίας προσφοράς. Η καθημερινή παρουσία της στο χώρο της δουλειάς, η ενεργητική της συμπαράσταση σε κάθε δύσκολη στιγμή, η ατσιγγούνευτη δωρεά της πλούσιας εμπειρίας της, η έγνοια της για τους ανθρώπους και για τα πράγματα, δεν ξεχνιούνται εύκολα από τους συνεργάτες της στο Μουσείο Μπενάκη. Όπως δεν ξεχνιέται εύκολα το υπόδειγμα της αντοχής της στις αντιξοότητες των καταστάσεων και των καιρών, η θετική πάντοτε προσδοκία της για το τελικό αποτέλεσμα του επιτελούμενου έργου, η αγωνιστική της διάθεση και η μαχητική της ιδιοσυγκρασία.

Όποιος είχε την τύχη να την γνώρισε από κοντά, πίσω από τις ιδιόρρυθμες συχνά εκδηλώσεις της, έβλεπε να προβάλλει ένας συναισθηματικός κόσμος πλούσιος σε συγκινήσεις, ασκίαστος από τα επώδυνα αποτυπώματα μιας ζωής που δεν έμεινε αμέτοχη στο ιστορικό δράμα του τόπου μας. Είναι γνωστοί άλλωστε οι αγώνες της Αγγελικής Μηνιάτη για τη θέση της Ελληνίδας μέσα στην κοινωνία, για την καταπολέμηση του αναλφαβητισμού, για την εξύψωση του νομικού κύρους, για τον εκδημοκρατισμό των θεσμικών πλαισίων, για την καθιέρωση ενός νέου ήθους στις συμπεριφορές.

Είδε τους φίλους και τους συναγωνιστές της να φεύγουν νωρίτερα, πρώτα ο Αλέξανδρος και η Μαρία Σβώλου, αργότερα η Αγνή Ρουσοπούλου, κι όλοι εκείνοι της ηρωικής γενιάς. Δεν έχασε ωστόσο ποτέ το κουράγιο της, δεν παραιτήθηκε ποτέ. Γιατί πίστευε μέσα της βαθειά ότι το μήνυμά της αρετής αναμεταδίδεται με την ανθρώπινη επικοινωνία, ότι το ζωντανό παράδειγμα αξίζει πολύ περισσότερο από τις όποιες θεωρητικές επιταγές, ότι η δύναμη της αισιοδοξίας ξεπερνά τα φράγματα που ορθώνουν μπροστά μας τα χάσματα των γενεών, η φαινομενική διακοπή της συνέχειας, η οριστική των ειδώλων.

Από το Μουσείο Μπενάκη θα λείψει η εκρηκτική λάμψη των εκδηλώσεών της, η πικρή συχνά διατύπωση του σοφού τής λόγου, αλλά και το αυθόρμητο χιούμορ της. Θα μένει όμως στη μνήμη μας η ζεστασιά της ανάμνησης, ενός ταγμένου ανθρώπου που δεν αγαπούσε τα μακρινά ταξίδια. Κι αυτή ακριβώς η ανάμνηση είναι που με συνεπαίρνει ενώ προσπαθώ να εχρηθώ το καλό κατευώδιο στην αγαπημένη μας Κική.

Το Μουσείο Μπενάκη αποχαιρετά με βαθεία συγκίνηση την παλαιά συνεργάτιδά του και πολύ αγαπητή Αγγελική Μηνιάτη.

Για 60 χρόνια προσέφερε όλη της την έγνοια, τις γνώσεις, την ενεργητικότητά της και την αγάπη, χωρίς ποτέ να υπολογίσει κόπους και χρόνους.

Υπήρξε πάντα πιστή στο πνεύμα του Αντώνιου Μπενάκη με τον οποίο συνεργάστηκε για πολλά χρόνια, και φύλαγε τις παρακαταθήκες του με όλη της την δύναμη και την καρδιά.

Η ευγνωμοσύνη όλων μας θα την συνοδεύει, και θα την θυμόμαστε, πάντα.

ΕΙΡΗΝΗ Π. ΚΑΛΛΙΓΑ

Η ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ

Η Συνέλευση πραγματοποιήθηκε μέσα στο Μουσείο στον γνωστό πλέον χώρο των τελευταίων μας συγκεντρώσεων τον περασμένο Απρίλιο.

Πάρα κάτω παρατίθενται η λογοδοσία το Προέδρου και της Γενικής Γραμματέας που αναφέρονται στις ποικίλες δραστηριότητες και την γενικότερη προσφορά των Φίλων στο έργο του Ιδρύματος

ΟΜΙΛΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΟΥ Κας ΚΑΤΕΡΙΝΑΣ ΚΟΡΠΕ-ΖΩΓΡΑΦΟΥ

Αγαπητοί Φίλοι,

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλα τα μέλη του Συμβουλίου για την παρουσία τους και να επισημάνω, την φιλική διάθεση που κυριάρχησε σε όλες μας τις συναντήσεις. Επίσης τις κυρίες Μπακάκου και Παπαδοπούλου για την πρόθυμη ανταπόκριση σε τρέχοντα θέματα.

Κυρίες και Κύριοι, οι δραστηριότητες του Σωματίου των Φίλων του Μουσείου Μπενάκη κατά τη διάρκεια της προεδρίας μου επικεντρώθηκαν σε τέσσερις τομείς:

1) την ενίσχυση των ευρύτερων σκοπών και δραστηριοτήτων του Μουσείου σε μια δύσκολη γι' αυτό εποχή, επιδίωξη που, κατά τη γνώμη μου, πρέπει να συνιστά τον κύριο λόγο ύπαρξης του Σωματίου, του οποίου ακριβώς ο ιεραρχικά πρώτος στόχος θα πρέπει πάντοτε να είναι η οικονομική και ηθική ενίσχυση με πράξεις και λόγους.

Στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων αυτών συμπεριλαμβάνονται:

Η μισθοδοσία, σε ετήσια βάση, του ειδικού επί των computers κ. Δάλλα, ο οποίος σε συνεργασία με τους υπεύθυνους των επί μέρους τμημάτων προχωρεί στην καταλογογράφηση και κωδικοποίηση του Μουσειακού υλικού, όπερ ήδη καθιστά το Μουσείο Μπενάκη πρωτοπόρο ίδρυμα της χώρας.

Σημειώνω εδώ την οικονομική ενίσχυση των επί μέρους τμημάτων. Φέτος ενισχύθηκαν από τους οικονομικούς πόρους των Φίλων το Τμήμα Ιστορικών Αρχείων, το Τμήμα των Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, η Βιβλιοθήκη του Μουσείου με την αγορά πολυσημαντικής σειράς που αναφέρεται στην Ισλαμική τέχνη, το Φωτογραφικό Αρχείο. Επίσης αναφέρω τη δαπάνη της φωτογράφισης και σχεδίασης αντικειμένων τα οποία πρόκειται βραχυπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα να δημοσιευθούν εντασσόμενα στο πρόγραμμα έκδοσης επιστημονικών καταλόγων.

2) τον εμπλουτισμό των Μουσειακών Συλλογών. Εξίσου ουσιαστική θεωρώ την από τους Φίλους αγορά υλικού το οποίο εμπλουτίζει ή συμπληρώνει τις υπάρχουσες κατηγορίες. Στο πλαίσιο αυτών των προπαθειών εντάσσεται η αγορά μιας Σαρακατσάνικης κασέλλας με χαρακτό διάκοσμο· επίσης αποκτήθηκε ένα αμπάρι Σαρακατσάνικο, σπάνια είδη και τα δύο του 19ου αιώνα, (τα δύο ογκώδη αυτά έπιπλα, είχαν μεταφερθεί στο Ξενοδοχείο της Μ. Βρετανίας, πράγμα που αποτελούσε την "έκπληξη" της εκδηλώσεως της κοπής της πίτας).

Επίσης ένα αρτοφόριο Ξυλόγλυπτο 17ου αι. με άριστα διατηρούμενο τον γραπτό διάκοσμο που παρουσιάζει έναν ενδιαφέροντα μετασχηματισμό ο οποίος πραγματοποιήθηκε σε μεταγενέστερη εποχή, όταν το αντικείμενο χρησιμοποιήθηκε ως "ταμείο" εκκλησίας, όπως υποδηλώνει η σχισμή στο πάνω μέρος. Ακόμη πρόσφατα αποκτήσαμε ένα σπάνιο πιθάρι από την Χίο με εγχάρακτη χρονολογία του δεύτερου μισού του 18ου αι.

3) την διοργάνωση διαλέξεων που πραγματοποιήθηκαν από υψηλού επιστημονικού κύρους ομιλητές: και παλιότερα είχε επισημανθεί την σημασία κύκλων διαλέξεων που θα στόχευαν στην σε βάθος γνωστοποίηση ιδιαίτερων πολιτιστικών φάσεων και είχε τότε επιλεγεί ο ευρύτερος χώρος του Βυζαντίου. Η παράδοση αυτή θεωρήσαμε σκόπιμο ότι δεν έπρεπε να διακοπεί κατά την παρούσα φάση της κτιριακής επέκτασης, γεγονός που σχετιζόταν με το κλείσιμο αρκετών χώρων του Μουσείου ή τον περιορισμό και την συρρίκνωση άλλων. Έτσι οι διαλέξεις συνεχίζονται στον χώρο εισόδου όπου βρισκόμαστε τώρα.

Οι εκδρομές κινήθηκαν πάνω στο ίδιο σκεπτικό της από ειδικούς προσέγγισης αρχαιολογικών χώρων και Μουσείων.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να αναφερθώ στην προεργασία του προγραμματιζόμενου ταξιδιού στην Γεωργία, σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών της Τιφλίδας, του οποίου θα προηγηθούν διαλέξεις στο Μουσείο του ειδικού καθηγητού κ. Mecaberitze με θέματα σχετιζόμενα με την τέχνη της Γεωργίας.

Δυστυχώς η αρχικά προγραμματισθείσα για την άνοιξη κρουαζιέρα στην Πόλη και σε λιμάνια του Ευξείνου Πόντου, λόγω των γεγονότων του Περσικού αναβλήθηκε.

4) Δελτίο. Το Δελτίο με τροποποιήσεις που αφορούν στον αριθμό των σελίδων (τριπλασιάζεται σε όγκο) συνεχίστηκε με κάποια καθυστέρηση. Εδώ θα ήθελα να επισημάνω τις δυσκολίες δημοσίευσης του εντύπου αυτού το οποίο έχει ξεφύγει από τον απλό ενημερωτικό χαρακτήρα που είχε αρχικά και έχει πλέον καθιερωθεί ως ένα έγκυρο, μικρού σχήματος, επιστημονικό περιοδικό το οποίο ενημερώνει το κοινό και όχι μόνο τους Φίλους, για πρόσφατα αποκτήματα ή στο-

χέυει στη γνωριμία μουσειακών αντικειμένων. Το περιοδικό για να συνεχιστεί να εκδίδεται απαιτεί υπεύθυνο ειδικό άτομο το οποίο όχι μόνο θα μεριμνά για την συλλογή της ύλης αλλά και θα απλώνεται σε ζητήματα διορθώσεων τυπογραφικών δοκιμών που όλα απαιτούν ιδιαίτερες ικανότητες και χρόνο.

Θά ήθελα τέλος να σας διαβεβαιώσω ότι θα είμαι πάντοτε κοντά στους Φίλους του Μουσείου: το τελευταίο, άλλωστε, αποτελεί για μένα ένα χώρο ιδιαίτερα αγαπητό και οικείο, με τον οποίο με συνδέουν όχι μόνο δεσμοί φιλικοί αλλά και μια σχέση επιστημονικών αναζητήσεων και δραστηριοτήτων, οι οποίες δραστηριότητες, ελπίζω, θα εντατικοποιηθούν με την δημοσίευση που έχω αναλάβει των Νεοελληνικών Ξυλόγλυπτων του Μουσείου.

Κυρίες, Κύριοι
Σας ευχαριστώ

ΛΟΓΟΔΟΣΙΑ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ 1990

Αγαπητοί Φίλοι,

Η Πρόεδρος Κα Κορρέ-Ζωγράφου αναφέρθηκε σε όλους τους τομείς των δραστηριοτήτων του Συλλόγου μας κατά την διάρκεια του έτους 1990.

Ο απολογισμός των διαφόρων εκδηλώσεων του χρόνου αυτού έχει ως εξής:

ΕΚΔΡΟΜΕΣ

Πραγματοποιήθηκαν δύο μεγάλες εκδρομές στο εξωτερικό:

Η μία στο DALLAS του TEXAS από τις 23-3-90 ως τις 6-4-90 με επισκέψεις στην Ν. Υόρκη και Ουάσιγκτον και ST. ANTONIO επ' ευκαιρία της εκθέσεως "THE GOLD OF THREE CONTINENTS FROM THE BENAKI MUSEUM". Η επιτυχία της εκδρομής υπήρξε μεγάλη και η παρουσίαση των ωραίων χρυσών εκθεμάτων του Μουσείου μας προέβαλε για μια ακόμη φορά τον αδιαμφισβήτητο πλούτο της πολιτισμικής μας κληρονομιάς.

Η δεύτερη εκδρομή, σχεδόν παράλληλη με την πρώτη, έγινε στην Ισπανία από τις 28-3-90 ως τις 8-4-90 με την ευκαιρία του 7ου Διεθνούς Συνεδρίου Φίλων μουσείων που οργανώθηκε στην CORDOBA από τις 2-6 Απριλίου 1990. Επειδή πολλά από τα Μέλη μας εξέφρασαν την επιθυμία να συμμετάσχουν στην εκδρομή αυτή χωρίς να παρακολουθήσουν απαραίτητα τις εργασίες του Συνεδρίου, έγινε μία τροποποίηση στο πρόγραμμα κι έτσι επισκεφθήκαμε περισσότερες πόλεις, όπως την Μαδρίτη-Τολέδο-Σεβίλλη.

Στο εσωτερικό της Ελλάδος οργανώθηκαν 2 ενδιαφέρουσες εκδρομές:

1. Τετράημερη εκδρομή στο Ναύπλιο-Ολυμπία από 28 Απριλίου ως 1 Μαΐου με ξενάγηση της Αρχαιολόγου και επιμελήτριας Αρχαιοτήτων του Μουσείου Ολυμπίας, Κας Ελένης Παπακωνσταντίνου.

2. Τριήμερη εκδρομή στην Μάνη - Καλαμάτα 26-28 Οκτωβρίου 1990 με την συμμετοχή του Ομοτίμου καθηγητού της Βυζαντινής Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών και Νικολάου Δρανδάκη, ο οποίος μας ξενάγησε στις έσοχες, αλλά και άγνωστες, Βυζαντινές εκκλησίες της Μάνης, περιοχής όπου ο ίδιος εθήτησε για μακρό χρονικό διάστημα. Η εκδρομή σημείωσε μεγάλη επιτυχία και απέτέλεσε μοναδική εμπειρία με την επίσκεψη μνημείων κυριολεκτικά "άγνωστων" στο κοινό.

ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ - ΞΕΝΑΓΗΣΕΙΣ

Μία σειρά από επισκέψεις σε ιδιωτικές Συλλογές και Μουσεία συμπλήρωσαν το ποικίλο πρόγραμμα των εξορμήσεων των "Φίλων".

Αναφερόμαστε στην επίσκεψη στο Μουσείο Κανελλοπούλου στις 7 Ιουνίου, με τις ποικίλες συλλογές του που καλύπτουν όλες τις φάσεις του Ελληνικού Πολιτισμού διαχρονικά με ιδιαίτερη έμφαση στο Βυζάντιο. Την ξενάγηση ανέλαβε η Επ. Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Αθηνών, Κατερίνα Κορρέ-Ζωγράφου. Επακολούθησε μεσημβρινός μεζές στο παραδοσιακό καφενείο "Η Ωραία Ελλάς".

Στις 15 Ιουνίου έγινε μια πρωινή επίσκεψη στο Βυζαντινό Μοναστήρι του Δαφνίου με ξεναγό τον Καθηγητή και Γεώργιο Δημητροκάλλη.

Στις 24 Νοεμβρίου η αρχαιολόγος και Ντόρα Βασιλικού μας ξενάγησε στην Μικηναϊκή αίθουσα του Αρχαιολογικού Μουσείου.

Στις 15 Δεκεμβρίου η Επικ. Καθηγήτρια Κορρέ-Ζωγράφου μας συνόδευσε και μας ξενάγησε στο Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης στην Πλάκα. Ο μεσημβρινός περίπατος έκλεισε με ένα μεζέ σε Πλακιώτικη ταβέρνα.

Στις 16 Δεκεμβρίου επισκεφθήκαμε το Μουσείο και τον αρχαιολογικό χώρο της Βραυρώνας. Η ξενάγηση έγινε από την αρχαιολόγο και επιμελήτρια του Μουσείου και Κλαίρη Ευστρατίου.

ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ

Στον κύκλο των Διαλέξεων οργανώθηκαν επίσης οι εξής ενδιαφέρουσες ομιλίες:

Στις 13 Νοεμβρίου ο Δρ. Κων/νος Γαλλής, έφορος Αρχαιοτήτων Θεσσαλίας μίλησε με θέμα: "Αγώνες στην Αρχαία Λάρισα".

Στις 4 Δεκεμβρίου έγινε η ομιλία της ιστορικού Τέχνης και Ροζάννας Μπαλλιάν, υπεύθυνης του τμήματος Μεταβυζαντινής Αργυροχοΐας του Μουσείου Μπενάκη, με θέμα: "Αργυροχοΐα από τον Πόντο, από τον 17ο ως 19ο αιώνα".

ΜΟΥΣΙΚΗ ΒΡΑΔΥΑ

Τέλος, τον χρόνο που πέρασε, μεγάλη επιτυχία σημείωσε η Μουσική Βραδιά στις 17 Σεπτεμβρίου στους κήπους του Μουσείου Βορρέ με πρόγραμμα μουσικής BAROQUE και διακεκριμένους εκπαιδαστές από το Σύνολον "Κέλλος". Η βραδιά με την πολυάριθμη συμμετοχή των Φίλων έκλεισε με ευχάριστη δεξίωση.

Επίχρυσο περιλαίμιο και καρφίτσα από τα Επτάνησα,
όψιμος 19ος αι.

ΜΙΚΡΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ

ΠΡΟΣΦΑΤΟ ΑΠΟΚΤΗΜΑ ΠΡΟΕΡΧΟΜΕΝΟ ΑΠΟ ΔΩΡΕΑ Κόσμημα εξωφύλλου

Επίχρυσο περιλαίμιο και καρφίτσα από τα Επτάνησα, όψιμος 19ος αι.

α) Το Περιλαίμιο (αριθ. αντικ. 30666) αποτελείται από 19 (δεκαεννέα) κυκλικά στοιχεία. Το κεντρικό στρογγυλό στέλεχος πλαισιώνει γλωσσωτό τελειώμα, συρματερής τεχνικής στο κέντρο τουρκουάζ που κυκλώνουν μικρές πέρλες. Από το κάτω τμήμα κάθε ενός, σταγονόσχημα κρεμασίδα από σύρμα και μαργαριτάρια.

Εμπρός κάτω μεγαλύτερο κρεμαστό στοιχείο - εγκόλπιο - αποτελούμενο από συρματερό ρόδακα και τουρκουάζ με σταγονόσχημα στελέχη στο τελειώμα προς τα κάτω μικρότερος επίχρυσος ρόδακας με πέρλες και τουρκουάζ.

β) Η επίχρυση καρφίτσα (αριθ. αντικ. 30667), σετ με το πάρα πάνω περιλαίμιο αποτελείται από χρυσό ρόδακα με επάλληλα εσωτερικά κυκλικά και καρδιόσχημα σύρματα: στο κέντρο και περιμετρικά τουρκουάζ στο κάτω τμήμα κυκλικός ρόδακας με σταγονόσχημα κρεμαστά στοιχεία και μαργαριτάρια.

Η συρματερή τεχνική συνδυασμένη με κοκκίδωση δημιουργεί εντυπώσεις εύθραστου δαντελλωτού πλέγματος, ιδιαίτερα στο εγκόλπιο και την καρφίτσα ενώ την αίσθηση του περίτεχνου τονίζουν τα σπειροειδή και γλωσσωτά τελειώματα που συνδυάζονται με πολύχρωμες πολύτιμες ή ημιπολύτιμες πέτρες (μαργαριτάρια, τουρκουάζ).

Η δομή του κοσμήματος καθορίζεται από ανεξάρτητα στοιχεία που επαναλαμβάνονται, ενώ η υπόσταση του ρόδακα εντείνεται με την προσθήκη της κυκλικής πέτρας.

Μαργαριτάρια ταπεινά από την άποψη του μεγέθους απαντούν συχνά σε κοσμήματα του νησιωτικού χώρου καλύπτοντας επιφάνειες ή λειτουργώντας ως πολύτιμα τελειώματα.

Από συγκριτική άποψη το αντικείμενο, με πιθανή Επτανησιακή προέλευση (Κέρκυρα;), παραπέμπει σε Ιταλικά κοσμήματα του όψιμου 18ου αι., όπως π.χ. σε καρφίτσα κυκλόσχημη από την Βερόνα, που βρίσκεται στο Museo Nazionale delle arti e tradizioni Popolari (Ρώμη, αριθ. ευρ. 30039, Κατάλογος Ιαν. 81), ή σε χρυσά σκουλαρίκια όμοιου σχήματος ομοίως από τη Βερόνα, στο ίδιο Μουσείο (αριθ. ευρ. 300036, Κατάλογος Ιαν. 81), ή, τέλος, σε σκουλαρίκια από την Ιταλία στο ίδιο Μουσείο (Ρώμη, αρ. ευρ. 31141 Κατάλογος Ιαν. 72, αρ. ευρ. 32368 Κατάλογος Ιαν. 42).

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΟΡΡΕ-ΖΩΓΡΑΦΟΥ

Βιβλιογραφία: Άγγελου Δεληβορριά, Ελληνικά παραδοσιακά κοσμήματα 1980, εικ. 22, 24, 25: Museo Nazionale delle Arte e Tradizioni popolari, L'Ornamento Prezioso Roma 1986.

Ο ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΠΕΝΑΚΗΣ ΩΣ ΣΥΛΛΕΚΤΗΣ ΑΡΧΕΙΩΝ

Με τον χαρακτηρισμό του Αντώνη Μπενάκη ως συλλέκτη αρχαιολογικού υλικού, θέλω να απομονώσω τη συγκεκριμένη δραστηριότητα του ατόμου από την ευρύτερη έννοια της λέξης "συλλέκτης", γιατί αν λάβουμε υπόψη την πολυμορφία του Μουσείου που ο ίδιος ίδρυσε, ο Μπενάκης ήταν ένας συλλέκτης με ποικίλα στην αρχή ενδιαφέροντα, τα οποία με την πάροδο του χρόνου εστράφησαν στη δημιουργία μιας συλλογής με άξονα την ιστορία του ελληνικού χώρου.

"Το συλλέγειν είναι μια περίεργη δραστηριότητα. Διαφεύγει από κάθε συγκεκριμένο προσδιορισμό, όπως ποιος την κάνει, και γιατί, ή από τι αποτελείται μια συλλογή". Ο ορισμός αυτός, που δίδεται από το Christie's guide to collecting¹, αδυνατεί να αποδώσει συγκεκριμένα στοιχεία στην έννοια της τέχνης του συλλέγειν, η οποία μαζί με την ιστορία της τέχνης και την αγορά τέχνης, αποτελούν αδιάσπαστα και αλληλοεξαρτώμενα στοιχεία. Επί πλέον, απαιτεί γνώσεις, υψηλό αθητήριο, μεράκι, μακροχρόνια φροντίδα και φυσικά γερό βαλάντιο. Αυτή η ίδια η διαδικασία της απόκτησης κρύβει μέσα της κάποιο "μυστήριο", που πολλές φορές μοιάζει με το μυστήριο του χαμένου θησαυρού. Εντοπισμός του αντικειμένου, προσέγγιση του ατόμου που πολλές φορές γίνεται με τη μεσολάβηση τρίτων, παραμερισμός ψυχολογικών εμποδίων, και τέλος διαπραγμάτευση. Ένας ολοκληρωσ μηχανισμός τίθεται σε λειτουργία με αβέβαιο και ακαθόριστο πολλές φορές αποτέλεσμα. Έτσι, δημιουργείται ένα κύκλωμα ανθρώπων με σχέση μεταξύ τους είτε άμεση, πωλητή - αγοραστή, είτε έμμεση, όταν στη συναλλαγή παρεμβαίνει και τρίτος ως μεσολαβητής, "μυστικοσύμβουλος ή μεσάζων", όπως αποκαλείται από τον Καμπούρογλου².

Τα κίνητρα για τη δημιουργία μιας συλλογής δεν είναι συγκεκριμένα. Μπορεί να ξεκινούν από κάποια συμπτωματικά εξωτερικά ερεθίσματα, ή να ανιχνεύονται (όταν αυτό είναι δυνατό να γίνει), μέσα από ένα πλέγμα υποκειμενικών προϋποθέσεων που βασίζονται σε βιώματα και παιδικές μνήμες. Ο σκοπός όμως ενός συλλέκτη μπορεί να μην είναι πάντοτε καθαρά προσωπικός.

Ενδεχομένως μπορεί να ικανοποιούνται συγκεκριμένες προσωπικές επιθυμίες, αλλά η δραστηριότητα αυτή να επιδιώκει και την εκπλήρωση ορισμένων κοινωνικής ανάγκης. Ο συλλέκτης Αθανάσιος Βερναρδάκης για παράδειγμα, χαρακτηρίζεται από το Δημήτρη Καμπούρογλου ως "κολλεκτιβίστ μονομανής", γιατί δεν θέλει να του πουλήσει τα "Ελληνικά Χρονικά". Εδώ έχουμε παράδειγμα ατόμου με αυξημένη την κτητική επιθυμία ως πρωταρχική ανάγκη. Όμως, ένας συλλέκτης, πέρα από την προσωπική αυτή ικανοποίηση, κατά την οποία η αίσθηση του κατέχειν αποτελεί το συνδετικό κρίκο μεταξύ της αγάπης για την τέχνη και του ίδιου, μπορεί να αποβλέπει και σε μια προσφορά προς το κοινωνικό σύνολο. Δηλαδή, συλλέγει με σκοπό να διασώσει κάτι, στην περιπτώσή μας τα αρχεία, και να τα διαθέσει για μελέτη στον κόσμο των λογίων και των ερευνητών. Ακριβώς στη δεύτερη αυτή κατηγορία ανήκει και ο Αντώνης Μπενάκης, καθώς θα δούμε παρακάτω.

Ο Αντώνης Μπενάκης γεννήθηκε στην Αλεξάνδρεια το 1873 και πέθανε στην Αθήνα το 1954. Στην Αλεξάνδρεια πέρασε τα πρώτα

μαθητικά του χρόνια και κατόπιν συνέχισε τις σπουδές του στην Αθήνα και την Αγγλία. Αργότερα, εγκαταστάθηκε για ένα χρονικό διάστημα στο Λίβερπουλ, όπου εργάστηκε στο υποκατάστημα της Εταιρείας Βάμβακος "Χωρέμης, Μπενάκης και Σία" στην οποία ένας από τους κύριους μετόχους ήταν και ο πατέρας του.

Από το μεγαλοαστικό περιβάλλον μέσα στο οποίο μεγάλωσε, αποκόμισε όλα τα προσόντα που μπορούσε αυτό να του δώσει, όπως κοινωνικό κύρος, μόρφωση, αγάπη και ενδιαφέρον για την Ιστορία και την Τέχνη. Χάρη στην καλλιτεχνική του ευαισθησία την υπομονή και το πείσμα, μπορούμε να πούμε ότι διέθετε όλα εκείνα τα εφόδια που ήταν απαραίτητα σ' έναν εραστή της τέχνης να εξελιχθεί με τον καιρό σε πλούσιο συλλέκτη. Όπως ο ίδιος δήλωσε στη συνέντευξη που έδωσε στις 29 Ιουνίου 1929⁴, την ημέρα που μαζί με τ' αδελφια του δώρησαν στο κράτος το κτίριο του Μουσείου, καθώς και στο λόγο που εξεφώνησε κατά την ημέρα των εγκαινίων του Μουσείου, τα αντικείμενα που το συνιστούσαν ήταν αποτέλεσμα συλλεκτικής δραστηριότητας μεγαλύτερης από τριάντα χρόνια.

Η δραστηριότητα αυτή, στο ξεκίνημά της ήταν άμεσα συνδεδεμένη με το ιστορικό περιβάλλον του τόπου της διαμονής του και τα ενδιαφέροντά του στρέφονταν στη συλλογή αντικειμένων που είχαν σχέση με την ιστορία του Ισλάμ της Ανατολής. Με τον καιρό όμως τα ενδιαφέροντα αυτά μεταστρέφονται και κατευθύνονται προς τη συλλογή αντικειμένων που έχουν σχέση με τον χώρο της οικογενειακής του καταγωγής, την Ελλάδα. Η μεταστροφή αυτή που είχε ως βάση το παράδειγμα του πατέρα του, οφειλόταν στο πραγματικό ενδιαφέρον του για τον τόπο της καταγωγής του, το οποίο συνεχώς αυξανόταν από τις συχνές επαφές του με την Ελλάδα, έμπρακτη απόδειξη του γεγονότος αυτού ήταν η εθελοντική συμμετοχή του στον πόλεμο του '97 και στους Βαλκανικούς Πολέμους⁵. Το ενδιαφέρον αυτό του Αντώνη Μπενάκη σκιαγραφείται αδρά από το φίλο του Χριστόφορο Νομικό, ο οποίος υπερηφανεύεται για τα σπάνια προσόντα του ως φίλου, για "τα αγνά ελληνικά αισθήματα" καθώς και για "το ενδιαφέρον σ' ό,τι αφορά το έθνος και την ιστορίαν αυτού"⁷. Η πρόθεσή του να προσφέρει τις συλλογές του στο έθνος, είτε με τη μορφή δωρεάς σε υπάρχοντα ιδρύματα, είτε με τη δημιουργία ιδιαίτερου μουσείου, όπως συνέβη πολύ αργότερα, ήταν αποτέλεσμα ώριμης ήδη σκέψης η οποία εκδηλώνεται πολύ νωρίς, όπως φαίνεται από την επιστολή της 16 Οκτωβρίου 1911 την οποία στέλνει ο Νομικός προς τον Καμπούρογλου. Με την επιστολή αυτή, τον καθησυχάζει για τα αντικείμενα με τα οποία τον τροφοδοτεί και τα οποία προορίζονται για τον Μπενάκη, λέγοντάς του ότι "θα περιέλθουν εις καλές χείρας, εκτιμώντας την αξίαν αυτών, και αίτινες δεν θα τα αποξενωθούν ποτέ παρά δια να τα ειδούν εισερχόμενα εις το Εθνολογικόν Μουσείον".

Ο Καμπούρογλου μη γνωρίζοντας ακόμα ποιος είναι ο μαϊκήνας που κρύβεται πίσω από τα λόγια αυτά του Νομικού, αλλά συλλαμβάνοντας το νόημά του, ονειρεύεται "οίκον ανεπτυγμένον, φιλόπατριν, και εύπορον, έχοντα ιδιωτικόν μουσείον, όπως υπό την σκιάν του φρονιματίζονται οι απόγονοί του από γενεάς εις γενεάν"⁸. Όταν πλέον πληροφореύεται ότι πρόκειται για τον Αντώνη Μπενάκη, εκφράζει την ευγνωμοσύνη του προς το Νομικό "δια την γνωριμίαν ανδρός ως ο κ. Μπενάκης", και εκδηλώνει την επιθυμία να αναπτύξει

ιστορικά τη σημασία των αποκτημάτων. Για το λόγο αυτό, δίδει τις συμβουλές του για το πώς πρέπει να οργανωθεί το μελλοντικό ιστορικό μουσείο, για το οποίο προορίζονταν τα αντικείμενα που του προμήθευε. (Επιστολή 19/1 Νοεμβρίου 1911).

Από τους πρώτους και πλέον σημαντικούς συνεργάτες του Αντώνη Μπενάκη στον ελληνικό χώρο για τη δημιουργία των συλλογών του, εκτός από το Δημήτριο Καμπούρογλου, ήταν και ο Γιάννης Βλαχογιάννης. Ο ρόλος που έπαιξαν οι δύο αυτοί άντρες, ήταν ο εντοπισμός των αντικειμένων και η διαπραγμάτευση για την αγορά τους. Και οι δύο, λόγω της ιδιότητάς τους, γνώριζαν καλά το κύκλωμα των παλαιοβιβλιοπωλών και συλλεκτών, έρχονταν σε συνεννόηση μαζί τους για τα προσφερόμενα έγγραφα ή αντικείμενα, ενημέρωναν τον Μπενάκη και, αν έπαιρναν την έγκρισή του, τότε προχωρούσαν στην αγορά τους. Από την άλλη πλευρά, ο Μπενάκης τους είχε πιστώσει με κάποιο ποσόν το οποίο χρησιμοποιούσαν κάθε φορά που έβρισκαν κάτι για αγορά. Ο Καμπούρογλου ζητούσε να έχει στα χέρια του "επί αποδείξει" ή υπό μορφή δανείου, το ποσόν των χιλίων δραχμών για τα μικροπράγματα που του παρουσιάζονταν "δία τα μη έχοντα πέραν των 100 δραχμών αξίαν". Άλλωστε και οι δύο ενημέρωναν τακτικά τον Μπενάκη για τις αγορές που έκαναν και για τα ποσά που ξόδευαν, δίνοντάς του αναλυτικούς λογαριασμούς.

Η επιλογή των προσώπων αυτών δεν ήταν τυχαία. Ο Βλαχογιάννης ήταν ήδη γνωστός από τα δημοσιεύματά του, τον "Όδυσσέα Ανδρούτσο" στα 1895, το περιοδικό "Προπύλαια" που άρχισε να εκδίδεται από το 1900, το "Αθηναϊκό Αρχείο" στα 1901, καθώς και από άλλη μεταγενέστερη δημοσίευση. Ακόμη ήταν γνωστό, ότι ήταν συλλεκτής ιστορικών εγγράφων από το 1890 και ότι το 1901 η συλλογή του, μοναδική στην Ελλάδα, περιελάμβανε 50.000 έγγραφα ¹⁰. Για τον Μπενάκη λοιπόν ο Βλαχογιάννης ήταν ο πλέον κατάλληλος άνθρωπος γι' αυτή τη δουλειά, γιατί συνδυάζε τη γνώση αφ' ενός και την αγάπη για τα ιστορικά κειμήλια αφ' ετέρου, δείγματα της οποίας είχε δείξει σε νεαρά ηλικία ακόμη. Στο προλογικό σημείωμα του "Καραισκάκη", αναφέρει ότι "φτωχότατος φοιτητής, χωρίς καμμία βοήθεια από το σπίτι, έψαχνα όλη μέρα, δεν άφηνα άκρη, δε μούφευγε φυλλάδα από τα χέρια, παλιόχαρτα στα μπακάλικά και στις ταβέρνες" ¹¹.

Η γνωριμία του Βλαχογιάννη με την οικογένεια Μπενάκη χρονολογείται πιθανώτατα πριν από το 1906. Το Μάρτιο της χρονιάς αυτής ο Βλαχογιάννης βρίσκεται προσκεκλημένος από τον Εμμανουήλ Μπενάκη στην Αλεξάνδρεια για το διακανονισμό των συνδρομών της έκδοσης του "Χιακού Αρχείου", του οποίου εμπνευστής και χρηματοδότης ήταν ο ίδιος ο Εμμανουήλ Μπενάκης ¹².

Όσον αφορά τον Καμπούρογλου, όπως είδαμε και πιο πάνω, ο Μπενάκης δεν τον γνώριζε προσωπικά. Οι συνεννοήσεις για την αγορά εγγράφων και αντικειμένων γινόταν στην αρχή μέσω του Χριστόφορου Νομικού. Λόγω της θέσης του όμως ως εφόρου στην Εθνική Βιβλιοθήκη, την οποία κατείχε από το 1892, δεν ήθελε να εκτεθεί ότι συνεργάζεται εμπορικά μαζί του. Υπόσχεται στο Νομικό ότι θα εργαστεί "εκθύμως" για την ανεύρεση κειμηλίων, ζητώντας τη διαβεβαίωσή του ότι "μόνον το επιστημονικόν μέρος της αναμειγείας" του "θα γίνη γνωστόν και όχι το εμπορικόν". (επιστολή 27 Σεπτεμ-

βρίου 1911). Το υλικό με το οποίο τροφοδοτούσαν τον Μπενάκη συμπεριελάμβανε εκτός από έγγραφα, και βιβλία, μέταλλα και όπλα για τα οποία έτρεφε ιδιαίτερη αγάπη. Αυτά τα έστελναν στην Αλεξάνδρεια άλλοτε με το ταχυδρομείο, άλλοτε με πρακτορεία μεταφορών, άλλοτε με άτομα κοινής εμπιστοσύνης που ταξίδευαν για την Αίγυπτο, ή με το πλήρωμα κάποιου ατμόπλοιου που έπλεε προς την Αίγυπτο.

Μερικοί από τους εμπορεύσιμους βιβλιοπαλαισιώπες της εποχής αυτής, με τους οποίους συνεργάστηκαν και οι δύο, ήταν οι: Λουκάς Χατζηλουκάς, ο οποίος είχε βιβλιοπωλείο στην οδό Σταδίου, ο Σταϊκόπουλος και ο Γεώργιος Τσίμας. Ακόμη, συνεργάστηκαν με τον γνωστό ιστοριοδίφη Περικλή Ζερλέντη, τον έμπορο Δρακόπουλο, τον έναν από τους αδελφούς Βερναρδάκη, Αθανάσιο και το γνωστό από τα "Χιακά Ανάλεκτα" του, Κωνσταντίνο Κανελλάκη¹³ από τη Χίο, ο οποίος μάλιστα είναι γνωστός και στην Ευρώπη, όπως αναφέρει σε επιστολή του ο Βλαχογιάννης¹⁴.

Βέβαια οι συνεργάτες του Μπενάκη δεν αρκούνται μόνο στους γνωστούς εμπόρους και συλλέκτες των Αθηνών. Επεκτείνουν τις αναζητήσεις τους σε ιδιώτες της επαρχίας καθώς και στο εξωτερικό. Τον Απρίλιο του 1909 ο Βλαχογιάννης επιστρέφοντας από τη Σύρο, όπου είχε μείνει περίπου ένα μήνα για την ανεύρεση στοιχείων για την έκδοση του Χιακού Αρχείου, γράφει στον Μπενάκη ότι θα κάμει ένα μικρό ταξίδι στη Ζάκυνθο και Κέρκυρα για να ζητήσει κάτι άλλα χαρτιά που τα κυνηγά χρόνια και ό,τι άλλο μπορέσει που να τον ενδιαφέρει¹⁵.

Μέσα στις πρώτες αποστολές που του στέλνει ο Βλαχογιάννης, εκτός από τα όπλα, τις μεντάγιες και τις παλάσκες, συμπεριλαμβάνονται δύο αντίγραφα εκθέσεων της μάχης του Βαφέ του 1866, μια γκραβούρα με το πορτραίτο της Τερέζας Μακρή, της Κόρης των Αθηνών, καθώς και το επισκεπτήριο του Λόρδου Βύρωνος το οποίο αποκαλεί "θησαυρόν"¹⁶. Το Φεβρουάριο του 1910 γράφει ότι αγόρασε μερικά αξιόλογα βιβλία μεταξύ των οποίων το Voyage en Greece του Rouqueville και το Histoire de la regeneration de la Grece. Του επισημαίνει ότι τα βιβλία αυτά είναι πολύ σπάνια - πιθανώς πρόκειται για την πρώτη έκδοση - και ότι η Πηνελόπη Δέλτα τα ζητούσε σ' όλη την Ευρώπη και δεν μπορούσε να τα βρει¹⁷. Ακόμη, ότι στοιχίζουν το μιν πρώτο μαζί με τα "δετικά" - γιατί το έδωσε να δεθεί κατά το σύστημα των βιβλιοφίλων¹⁸ - 65 δραχμές, ενώ το δεύτερο 50 δραχμές. Κατά τα τέλη του ίδιου χρόνου, τον πληροφορεί ότι κάνει τρομερές ανακαλύψεις σε ιστορικά έγγραφα και χειρόγραφα, από τα οποία θα του στείλει μια μέρα μια καλή επιλογή. Τον παρακαλεί δε, να του στείλει χρήματα γιατί ξεπουλήθηκε αγοράζοντας έγγραφα και χειρόγραφα. (επιστολή 16/29 Δεκεμβρίου 1910).

Το Νοέμβριο του 1911 ο Βλαχογιάννης πληροφορείται ότι στη Γενεύη πωλούνται οι συλλογές του Eynard¹⁹. Του γράφει, ότι ο ίδιος είναι διατεθειμένος να ασχοληθεί με το θέμα αυτό, αν ο Μπενάκης δεν έχει τη δυνατότητα να το κάνει²⁰. Λίγο αργότερα, του ανακοινώνει την αγορά 600 χιωτικών εγγράφων από τον Κωνσταντίνο Κανελλάκη αντί 200 δραχμών. (Προφανώς αυτών που προορίζονταν για την έκδοση του Χιακού Αρχείου). (Επιστολή 21/3 Νοεμβρίου 1911).

Ενδιαφέρουσα είναι η πληροφορία του Βλαχογιάννη, για την προ-

σφορά προς πώληση 15 αυτογράφων επιστολών του Φώσκολου προς τη μεγάλη ζακυνθινή οικογένεια Βούλτσου. "Τις επιστολές αυτές πουλάει ο Γιάννης Βούλτσος, γιος του μακαρίτη αξιωματικού του πυροβολικού, διευθυντού της Αστυνομίας, αλλά λείπει ο παράς για να κλείσω τη συμφωνία και ευθύς να τα πάρω". (επιστολή 14/27 Δεκεμβρίου 1911).

Ο Βλαχογιάννης, όπως προκύπτει εκ των υστέρων, εξοικονόμησε "τον παρά" και αγόρασε τις επιστολές αυτές καθώς και άλλες των μελών της ίδιας οικογένειας, τις οποίες πούλησε ένα χρόνο μετά, το 1912, στην Εθνική Βιβλιοθήκη²¹. Οι επιστολές είναι στο σύνολό τους 23 και επιπλέον υπάρχουν και δύο σονέττα. Οι πρώτες δέκα απευθύνονται προς τον Στέφανο Βούλτσο, οι άλλες δέκα προς τον Διονύσιο και οι τρεις από τον Στέφανο προς τον αδελφό του Διονύσιο. Ο Βλαχογιάννης ή εκ παραδρομής έκανε λάθος στον αριθμό των επιστολών και αντί για 25 που είναι μαζί με τα σονέττα έγραψε 15, ή οι υπόλοιπες 10 προστέθηκαν αργότερα, που είναι και το πιο πιθανό, και τις πούλησε όλες μαζί στη Βιβλιοθήκη. Στο τέλος του χειρογράφου καταλόγου που συντάξε ο Λίνος Πολίτης σημειώνει ως αρ. 26 το αρχικό περικάλυμμα των επιστολών, πάνω στο οποίο σημειώνεται: "Lettere da Ugo Foscolo che Stefanino le voleva stampare morte che fosse Foscolo, e sono dieci". Και ο Πολίτης συμπεραίνει ότι "αι δέκα επιστολαί προς Διονύσιον Βούλτσον και τα υπόλοιπα προσετέθησαν κατόπιν εις τας δέκα επιστολάς προς τον Στέφανον". Τέλος, προσθέτει και τη βιβλιογραφία των επιστολών. Πολλά χρόνια αργότερα, τον Ιανουάριο του 1938, ο Σπύρος Μινώτος, διευθυντής του περιοδικού "Ιόνιος Ανθολογία", καταφεύγει στον Αντώνη Μπενάκη για να αγοράσει τρεις ακόμη επιστολές του Φώσκολου προς τον Διονύσιο Ρώμα τις οποίες η Εθνική Βιβλιοθήκη "ήτης υπερηφανεύεται δια τας προς τον Διονύσιον Βούλτσον επιστολάς του Φωσκόλου, δεν είναι εις θέσιν, ελλείψει πιστώσεως, να τας αγοράση"²².

Ο Μπενάκης, προκειμένου να μείνουν οι επιστολές στην Ελλάδα και να μην καταλήξουν στο νεοϊδρυμένο Φωσκολιανό κομιτάτο της Ιταλίας, τις αγόρασε αντί 6.000 δραχμών. Ο Καμπούρογλου, από τη δική του πλευρά, προσπαθώντας από το 1911 να αποκτήσει, για λογαριασμό του Μπενάκη, μια πλήρη σειρά των "Ελληνικών Χρονικών", έρχεται σε συνεννόηση με τον Αθανάσιο Βερναρδάκη ο οποίος έχει στην κατοχή του μια πλήρη και μια ατελή σειρά. Ύστερα από πολλές διαπραγματεύσεις αγόρασε την ατελή σειρά αντί 120 δραχμών. "Ο Σάιλwk, αυτός (Βερναρδάκης) ούτε μιαν πεντάρας δεν ήθελε να κόψη"²³. Βεβαίως δεν εγκατέλειψε τις προσπάθειες για την ολοκλήρωση της σειράς, και τον Ιανουάριο του επόμενου χρόνου τον πληροφορεί ότι παράγγειλε να του σταλούν ορισμένα άτακτα φύλλα ελπίζοντας ότι μ' αυτά θα συμπληρωθεί η σειρά²⁴. Ακόμη ότι του ενεφανίσθη η πλήρης σειρά του "Φίλου του Νόμου" για την οποία μετά τας "καταπληκτικές απαιτήσεις" του πωλητή επήλθε συμβιβασμός στις 500 δρχ.²⁵

Το Δεκέμβριο του 1911 ο Βερναρδάκης στέλνει στον Καμπούρογλου έναν κατάλογο με διάφορα είδη τα οποία πιθανόν να ενδιέφεραν "τους εν Αλεξανδρεία φίλους του". Μεταξύ των αντικειμένων συμπεριλαμβάνονται: ο Λόγιος Ερμής του 1819 από τον οποίο λείπουν τα φύλλα 4, 13 και 21 και η τιμή του είναι 15 δραχμές, μια ανα-

φορά του Γραμματέα των Ναυτικών προς την Εθνοσυνέλευση 5 δραχμές, έκθεση του Γραμματέα της Δικαιοσύνης 3 δραχμές, Πρακτικά της Συνέλευσης του Αργους 10 δραχμές²⁶. Ενδιαφέρον στην όλη ιστορία παρουσιάζουν οι τιμές των εγγράφων και των βιβλίων οι οποίες, όπως είναι φυσικό, δεν διαμορφώνονται σύμφωνα με τους συνήθεις νόμους της αγοράς, αλλά με τις εκάστοτε ατομικές αξιώσεις των κατόχων, οι οποίες πολλές φορές είναι "κωμικά", όπως θα έλεγε ο Καμπούρογλου. Όταν κάποτε εμφανίστηκε ένας κάτοχος ενός αντιτύπου της Χάρτας του Ρήγα το οποίο πρόσφερε προς πώληση, ο Καμπούρογλου προσδιώρισε την τιμή της από 200 έως 1000 δραχμές "να αρχίζει δηλαδή κανείς από τας διακοσίας και να ανεβαίνει αγάλια-αγάλια και ο πωλητής να αρχίζει από τας χιλίας και να παίρνει τον κατήφορο". Στη συγκεκριμένη όμως περίπτωση συμβιβασμός δεν επήλθε γιατί ο κάτοχος είχε εξωφρενικές απαιτήσεις". Κάποιος ηλίθιος τον έπεισε ότι με τη Χάρτα του Ρήγα θα παντρέψει το κορίτσι του"²⁷.

Ένα άλλο παράδειγμα υπέρογκων αξιώσεων που μας δίνει ο Καμπούρογλου προέρχεται από τη διαπραγμάτευση για την πώληση δύο επιστολών του Βύρωνος προς τον Ανδρέα Λόντο. Ένας από τους απογόνους του Λόντου, ο πλωτάρχης Αναστάσιος Λόντος, διαπραγματεύεται την πώλησή τους με τον άγγλο παλαιοπώλη Κουόριτζ και με τη Λέσχη του Βύρωνος στην Αγγλία, μήπως τυχόν βρεθεί κανείς βυρώνομανής και του δώσει (άκουσον! άκουσον!) χιλίας λίρας"²⁸.

Ένα θέμα που απασχολούσε σοβαρά τον Μπενάκη ήταν η γνησιότητα των αντικειμένων που αγόραζε. Το πρόβλημα αυτό το αντιμετώπισε απαιτώντας από τους συνεργάτες του να συνοδεύουν τα αντικείμενα που του προόριζαν με βεβαιώσεις αυθεντικότητας, γνωματεύσεις ή ακόμα και εκθέσεις. Σε πολλές περιπτώσεις δεν δίσταζε να τα επιστρέψει στους πωλητές, αν η γνησιότητά τους κρινόταν αμφίβολη, έστω και αν είχε περάσει μεγάλο χρονικό διάστημα από την ημερομηνία της αγοράς. Για ορισμένα από τα αντικείμενα ο Καμπούρογλου τον διαβεβαιώνει ότι "η γνησιότης είναι αυταπόδεικτος" και για άλλα, "ότι αναγνωρίσθηκαν κατά την γενομένην μεγάλην έκθεσιν αντικειμένων του Αγώνα υπό της Εθνολογικής Εταιρείας και του Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσός"²⁹.

Όταν ο Βλαχογιάννης του στέλνει το επισκεπτήριο του Βύρωνος, τον διαβεβαιώνει ότι ο Γεννάδιος επεκύρωσε με γράμμα του τη γνησιότητά του. (Επιστολή 8/21 Οκτωβρίου 1909). Με αφορμή το γεγονός της αυθεντικότητας του παρασήμου του Ανδρέα Λόντου, το οποίο αγόρασε ο Βλαχογιάννης από τους απογόνους της οικογένειας, έρχονται στην επιφάνεια στοιχεία που αφορούν στις σχέσεις του Βλαχογιάννη με τον Καμπούρογλου, οι οποίες δεν ήταν και τόσο αγαθές. Η επαγγελματική αντιζηλία εκδηλώνεται απροκάλυπτα και από τις δύο πλευρές, προσπαθώντας ο καθένας από τη μια μεριά του να κατηγορήσει τον άλλο και συνάμα να δικαιολογηθεί για τα λάθη του. Ο Καμπούρογλου πληροφορούμενος την αγορά του παρασήμου, γράφει στο Νομικό: "Ως ήκουσα, και ως εννόησα από τας απαντήσεις του πωλήσαντος αυτόν για ένα κομμάτι ψωμί προς τον Βλαχογιάννη νομίζω, αδελφόν του πλωτάρχου, Λόντον και αυτόν, αλλά τενεκεδένιον, πρόκειται αληθώς περί του Ταξίαρχου του Λόντου, αλλά του Αναστασίου, (Γερουσιαστού, Υπουργού επί Όθωνος

και κατά τον Αγώνα, καλού πατριώτου, ευφυούς και επισήμου, απέχοντος όμως του Ανδρέου, όσον η Κούλουρη από την Αλεξάνδρειαν. Δεν εννοώ όμως ότι το αντικείμενον δεν έχει την ιστορική και μουσειακήν αξίαν του". (Επιστολή 27 Σεπτεμβρίου 1911). Ο Μπενάκης ενημερώθηκε για το γεγονός από το Νομικό: γράφει στον Βλαχογιάννη και τον ρωτά πώς θα ελέγξει την ταυτότητα του ταξιάρχη. Ο Βλαχογιάννης θίγεται και ανταπαντά. "Πόθεν γνωρίζετε ότι το παράσημον είναι του Αναστασίου και όχι του Ανδρέα Λόντου; θα σας ευγνωμονώ αν με διδάξετε κι' εμέ. Αν η μωρτυρία είναι αμέσως εκ της οικογενείας, τότε εγελάσθηκα εγώ, (δηλ. με εγέλασαν), αν όμως προέρχεται εκ του κ. Δημ. Καμπούρογλου, αυτή είναι η χειροτέρα πηγή προς βεβαίωσιν. Πρώτον ο άνθρωπος δεν με χωνεύει, (τον έχω κτυπήσει εις ζητήματα ιστορικά), έπειτα και γενικώς είναι αναξιόπιστος". (Επιστολή 21/3 Νοεμβρίου 1911).

Δεν είναι εύκολο να εξακριβωθεί πόσα χρόνια κράτησε η συνεργασία τους με τον Μπενάκη και αν ήταν αρμονική μέχρι τέλους, γιατί η αλληλογραφία σταματά απότομα και με τους δύο. Από το 1913 που είναι η τελευταία επιστολή της σειράς με τον Βλαχογιάννη, ακολουθεί μία ακόμη του 1927. Του Καμπούρογλου, που η τελευταία της σειράς είναι του 1912, υπάρχει άλλη μία του 1919. Μέσα στο διάστημα αυτό, η συνεργασία του με τον Καμπούρογλου φαίνεται να είχε διακοπεί για κάποιο χρόνο, γιατί στην τελευταία επιστολή που του στέλνει το 1919, εκφράζει την ηθική του ικανοποίηση, διότι του έγινε και πάλι ευάρεστος.

Στις 29 Ιουνίου 1929, ημέρα κατά την οποία έγινε η δωρεά του κτιρίου στο κράτος, ο Μπενάκης στο τέλος της συνέντευξης που έδωσε, εξέφρασε την ευχή, με αφορμή την ίδρυση του Μουσείου, να παρακινήθούν οι κάτοχοι ιστορικών κειμηλίων να τα προσφέρουν στο έθνος. Η έκκληση του Μπενάκη και η αναγγελία της λειτουργίας του Μουσείου είχαν μεγάλη απήχηση το κοινό. Πολλοί ιδιώτες, κάτοχοι κυρίως ιστορικών εγγράφων προσφέρονται να τα πουλήσουν. Η προσφορά όμως αυτή δεν ήταν πάντα αποτέλεσμα ειλικρινούς ενδιαφέροντος και αγάπης προς τα ίδια τα ιστορικά κειμήλια ή προς το Μουσείο, αλλά τρόπος κερδοσκοπίας, από την πλευρά τους. Πολλοί ζητούσαν δυσανάλογες προς την αξία των αντικειμένων τιμές, και ο Μπενάκης αισθάνεται πίκρα και απογοήτευση για τους συμπατριώτες του, την οποία εκφράζει με τα ακόλουθα λόγια. "Όσοι τυχόν έχουν εθνικά κειμήλια και είναι ευδιάθετοι να τα εκποιήσουν, αντί να αισθανθούν την ανάγκη να μ' ενθαρρύνουν, προσπαθούν τουναντίον να εκμεταλλευθούν την περίστασιν και μου ζητούν τιμήν μεγαλυτέρας εκείνης την οποίαν θα ετόλμων ίσως να ζητήσουν από άλλους, ενώ εδικαιούμην, νομίζω, να αναμένω να μου προσέφερον αντικείμενα εις τιμάς και πολύ χαμηλοτέρας της αξίας των, συντελούντες ούτω εις την περίσωσιν των κειμηλίων μας και εις ενίσχυσιν του έργου το οποίον έχω αναλάβει"³⁰.

Οι κύριοι προμηθευτές του εξακολουθούν να είναι οι επαγγελματίες έμποροι και βιβλιοπώλες με τους οποίους ερχόταν τώρα σε άμεση συνεννόηση. Στον κύκλο αυτό προστέθηκαν και οι Γεώργιος Λαδός από τον οποίο ο Μπενάκης αγόρασε πολλές συλλογές εγγράφων, ο Ιωάννης Μαρτίνος και ο Ευτύχιος Βαγιονάκης κ.ά.

Από τη στιγμή που μια ιδιωτική συλλογή γίνει εθνικό κτήμα, απο-

κτά πρόσθετο κύρος και γίνεται πόλος έλξης και νέων προσκτήσεων που προσφέρονται με εμπιστοσύνη από τρίτους. Ακριβώς αυτή η αίσθηση της εμπιστοσύνης που ενέπνευσε ο Μπενάκης και εξακολουθεί να εμπνέει το Μουσείο, είχε ως συνέπεια την ολοένα μεγαλύτερη αύξηση των δωρεών, η οποία τα τελευταία χρόνια έχει σχεδόν υποκαταστήσει τις αγορές. Την πρώτη δεκαετία της λειτουργίας του Μουσείου (1932-1939) έχουμε 33 αγορές και 27 δωρεές. Τη δεύτερη δεκαετία του πολέμου (1940-1949) έχουμε 20 αγορές και 10 δωρεές. Ενώ τα τέσσερα πρώτα χρόνια της τρίτης δεκαετίας μέχρι το θάνατο του Αντώνη Μπενάκη (1950-1954) έχουμε 9 αγορές και 13 δωρεές. Ας προσθέσω εδώ ότι από τα σημαντικότερα αποκτήματα της πρώτης δεκαετίας είναι η αγορά 42 επιστολών του στρατηγού Maison pron τον Ι. Καποδίστρια και ενός ιστορικού σημειώματος του Κυβερνήτη από 34 σελίδες. Τις επιστολές αυτές και το σημείωμα τις εμπιστεύτηκε ο Ιωάννης Καποδίστριας, "ανεπιφύτος του άλλου κυβερνήτη του της Ελλάδος", στον Αθανάσιο Πολίτη³¹, γραμματέα της ελληνικής Πρεσβείας στο Κάιρο, και φίλο του Αντώνη Μπενάκη για να τις πουλήσει.

Στις 5 Φεβρουαρίου του 1931 στέλνει ένα γράμμα στον Μπενάκη και του αναφέρει ότι α) Ο κάτοχος επιθυμεί να τις πουλήσει με δύο όρους. Ο αγοραστής να είναι Έλληνας, και β) να δημοσιευθούν από τον ίδιο τον Πολίτη. Η τιμή που ζητά είναι 700 λίρες, μπορεί όμως να συγκατατεθεί στις 500 ή ακόμη και στις 450. Ο Μπενάκης του απαντά στις 19 του ίδιου μήνα ότι η τιμή είναι υπερβολική, αλλά στο τέλος επήλθε συμβιβασμός στις 300 λίρες.

Το 1932 η Αλβίνα Ρίφιο προτείνει στον Μπενάκη να αγοράσει 4 χειρόγραφες παρτιτούρες του πατέρα της Παύλου Καρρέρ αντί 88.000 δρχ. Ο Μπενάκης αρνείται να τις αγοράσει ως μη ενδιαφέρουσες άμεσα το Μουσείο. Βασικά όμως εκείνο που τον ενοχλεί είναι η υπερβολική τιμή. Ένα χρόνο μετά, πουλήθηκαν από το γιοι της Διονύσιο Ρίφιο δέκα παρτιτούρες αντί χιλίων δραχμών.

Την ίδια εποχή αγοράζονται 37 έγγραφα της οικογενείας Νοταρά, το αρχείο του Ιωάννη Καποδίστρια, διάφορα έγγραφα της Επανάστασης, το αρχείο του Πάνου Κολοκοτρώνη κ.ά. Το 1938 αγοράστηκε από το Γεώργιο Λαδά το αρχείο του Αγώνα, το οποίο περιέχει 5.500 έγγραφα. Αυτή ήταν η μεγαλύτερη αγορά της πρώτης δεκαετίας. Το αρχείο стоίχησε 120.000 δραχμές, από τις οποίες ο Μπενάκης έδωσε 20.000 ως προκαταβολή και τα υπόλοιπα σε δέκα μηνιαίες δόσεις. Τον τρόπο αυτό πληρωμής χρησιμοποιούσε, όταν τα οικονομικά του Μουσείου ήταν περιωρισμένα. Αυτό συνέβαινε συχνά κατά την εποχή των εργασιών για τη μετατροπή της οικίας σε Μουσείο, οπότε ο Μπενάκης επικαλούνταν συχνά το οικονομικό βάρος των εργασιών για τη μείωση των προσφερομένων τιμών ή την πληρωμή τους σε δόσεις.

Τέλος, αγοράζονται οι τρεις επιστολές του Φώσκολου, που αναφέραμε πιο πάνω. Τη δεκαετία του πολέμου μερικά από τα σημαντικότερα αποκτήματα είναι μια αυτόγραφη επιστολή του Λόρδου Βύρωνα το 1819, προς Galighani, η οποία συμπεριλαμβάνεται στο έργο του M. Marchand, Byron, biography. Το αρχείο του Πιερράκου Μαυρομιχάλη, το οποίο αγοράστηκε τον Ιανουάριο του 1944 και περιλαμβάνει έγγραφα του Υπουργείου Πολέμου των ετών 1823-1831, δια-

ταγές, επιστολές των ετών 1826-1828.

Ακόμη αγοράζονται κατά διαστήματα και δωρίζονται από διαφορετικές πηγές έγγραφα που αφορούν τους Μπενάκηδες της Καλαμάτας μεταξύ των ετών 1781 και 1835.

Δύο ακόμη αξιόλογα αρχεία που αγοράζονται την εποχή αυτή είναι το αρχείο του Ανδρέα Μουστοξύδη, το οποίο περιλαμβάνει την αλληλογραφία του με λόγιους της εποχής των ετών 1803-1860, και η Συλλογή Πετρακάκου (1819-1844). Η τρίτη δεκαετία εγκαινιάζεται με την απόκτηση των επιστολών του εθνικού μας ποιητή Διονυσίου Σολωμού. Το 1953 δωρίζεται το οικογενειακό αρχείο του Γεωργίου Δουρουτή, εμπορικού κυρίως περιεχομένου, (1804-1840) και η συλλογή Δαμιανού Κυριαζή υπό μορφή κληροδοτήματος. Η συλλογή αυτή είναι από τις σημαντικότερες του Τμήματος των ιστορικών αρχείων, τόσο από πλευράς περιεχομένου όσο και μεγέθους.

Σήμερα, 59 χρόνια μετά την ίδρυση του Μουσείου, οι αρχαιακές συλλογές ανέρχονται στις 470. Είναι αδύνατο ν' αναφέρω εδώ διεξοδικά τις συλλογές που αποκτήθηκαν από το θάνατο του Αντώνη Μπενάκη μέχρι σήμερα. Ωστόσο, θα ήθελα ν' απαριθμήσω ονομαστικά μερικά από τα μεγαλύτερα αρχεία για τα οποία το Τμήμα υπερηφανεύεται ότι κατέχει, όπως: το αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου, Νικολάου Πλαστήρα, Άγγελου και Εύας Σικελιανού, Νικολάου Πολίτη, και τα δύο πρόσφατα αποκτήματα που είναι το αρχείο του Άθω Ρωμανού και του μουσουργού Γιάννη Παπαϊωάννου.

Κλείνοντας, θα ήθελα να επισημάνω την αναγκαιότητα αφ' ενός και τη σπουδαιότητα αφ' ετέρου της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και στη συγκεκριμένη περίπτωση το παράδειγμα του Αντώνη Μπενάκη, ο οποίος, ξεκινώντας από καθαρά προσωπικά ενδιαφέροντα, ευτύχησε οι συλλογές του να γίνουν δημόσιο κτήμα και ο ίδιος εθνικός ευεργέτης.

ΒΑΛΕΝΤΙΝΗ ΤΣΕΛΙΚΑ
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Christie's guide to collecting, by Robert Cumming, Oxford 1984.
2. Δημήτριος Καμπούρογλου προς Αντώνη Μπενάκη, 25/7 Ιανουαρίου 1912, Μουσείο Μπενάκη, Αρχείο Αντώνη Μπενάκη φακ. 2. Στο εξής ΜΜ, ΑΑΜ.
3. Δημήτριος Καμπούρογλου προς Χριστόφορο Νομικό, 27 Σεπτεμβρίου 1911.
4. Εφημερίδα "Ελληνική" 29 Ιουνίου 1929. - Οδηγός Μουσείου Μπενάκη, Αθήναι 1935 Εισαγωγή.
5. Α. Δεληβορριάς, Οδηγός του Μουσείου Μπενάκη, Αθήνα 1980 σελ. 13.
6. Ο Χριστόφορος Νομικός ήταν αιγυπτιώτης και είχε εξιδεικευτεί στην αραβική φιλολογία και ιστορία, πάνω στην οποία έγραψε πολλές μελέτες και άρθρα.
7. Επιστολή προς Δημήτριο Καμπούρογλου 27 (Οκτωβρίου) 1911 ΜΜ, ΑΑΜ φακ. 2.
8. Επιστολή προς Χριστόφορο Νομικό 10/23 Οκτωβρίου 1911.

9. Δημήτριος Καμπούρογλου προς Αντώνη Μπενάκη, αχρονολόγητη.
10. Αρχεία της Νεωτέρας Ελληνικής Ιστορίας, επιμέλεια Ιωάννου Βλαχογιάννη, Α' Αθηναϊκόν Αρχείον, εν Αθήναις 1901 τόμ. Α' σελ. δ'.
11. Γιάννη Βλαχογιάννη, Καραϊσκάκης, Αθήνα 1948 Προλογικό κατατόπισμα σελ. 17.
12. Αρχεία της Νεωτέρας Ελληνικής Ιστορίας, Γ' Χιακόν Αρχείον, επιμέλεια Ιωάννου Βλαχογιάννη, εν Αθήναις 1924 Τόμ. Α' αφιέρωσις.
13. Κανελλάκης Κωνσταντίνος, Χιακά Ανάλεκτα, ήτοι συλλογή ηθών, εθίμων, παροιμιών, δημωδών ασμάτων, αιγιμάτων, λεξιλογίων ιστορικών και άλλων χειρογράφων, χρυσοβούλων σιγιλλίων. Εν Αθήναις 1890.
14. Γιάννης Βλαχογιάννης προς Αντώνη Μπενάκη 21/3 Νοεμβρίου ΜΜ, ΑΑΜ φακ. 2.
15. Επιστολή 11/24 Απριλίου 1909
16. Επιστολή 8/21 Οκτωβρίου 1909
17. Επιστολή 18/3 Μαρτίου 1910
18. Επιστολή 2/ 15 Φεβρουαρίου 1910
19. Επιστολή 12 Νοεμβρίου 1911
20. Στη συλλογή Βλαχογιάννη, που βρίσκεται στο τμήμα Ιστορικών Αρχείων του Μουσείου Μπενάκη, υπάρχουν έγγραφα σχετικά με τον Eynard μεταξύ των οποίων και ένα τεμάχιο χαρτιού με την υπογραφή του αρ. 77-80. Δεν γνωρίζω αν πράγματι τα έγγραφα αυτά προέρχονται από την ίδια τη συλλογή του Eynard, όπως αναφέρει ο Βλαχογιάννης ή από άλλη πηγή.
21. Και από τη θέση αυτή ευχαριστώ την Κα Καίτη Κορδούλη, επιμελήτρια του Τμήματος Χειρογράφων και ομοιοτύπων της Εθνικής Βιβλιοθήκης για την πολύτιμη βοήθειά της.
22. Αλληλογραφία Μουσείου, αγοράς 1938.
23. Δημήτριος Καμπούρογλου προς Χριστόφορο Νομικό 10/23 Οκτωβρίου 1911
24. Δημήτριος Καμπούρογλου προς Αντώνη Μπενάκη 40/23 Ιανουαρίου 1912.
25. Δημήτριος Καμπούρογλου προς Χριστόφορο Νομικό 23 Νοεμβρίου 1911.
26. Αθανάσιος Βερναρδάκης προς Δημήτριο Καμπούρογλου 12 Δεκεμβρίου 1911.
27. Δημήτριος Καμπούρογλου προς Αντώνη Μπενάκη 25/ Ιανουαρίου 1912
28. Δημήτριος Καμπούρογλου προς Χριστόφορο Νομικό 27 Σεπτεμβρίου 1911.
29. ΚΕ' Μαρτίου 1884, Εκθεσις μνημείων του ιερού αγώνος τη επιμέλεια του Φιλολογικού συλλόγου "Παρνασσού" και της Ιστορικής και της Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος.
30. Αντώνης Μπενάκης προς Αθανάσιο Πολίτη, 19 Φεβρουαρίου 1981 (Αλληλογραφία Μουσείου).
31. Ο Αθανάσιος Πολίτης είχε ασχοληθεί με την ιστορία του ελληνισμού της Αιγύπτου και γενικότερα με τις ελληνοαιγυπτιακές σχέσεις και δημοσίευσε πολλά άρθρα πάνω στα θέματα αυτά.

Η ΔΩΡΕΑ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΗ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ ΦΛΑΜΠΟΥΡΑ ΠΡΟΣ ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ

Το καλοκαίρι του 1990 έγινε προς το Μουσείο Μπενάκη μια τεράστια δωρεά έργων λαϊκής τέχνης και βιβλίων λαογραφικού περιεχομένου από την κυρία Μαρία Κινηγού-Φλάμπουρα, μετά από την σύμφωνη γνώμη και επιθυμία του αιμνηστού συζύγου της Διονύση Φλάμπουρα¹.

Σκοπός του σύντομου άρθρου που ακολουθεί είναι η παρουσίαση αυτής της δωρεάς, μιας δωρεάς που αποτελεί ένα μικρό μόνο μέρος από τις πλούσιες συλλογές που με τόση θυσία και μεράκι, τόση έγνοια και φροντίδα συγκέντρωσε το ζευγάρι, ταξιδεύοντας σε κάθε γωνιά της ελληνικής γης. Σκύβοντας με περίσσια αγάπη πάνω από κάθε μεγάλο και μικρό λαϊκό έργο, κάθε δημιουργημα της καθημερινής αγροτικής και ποιμενικής ζωής φτιαγμένο με την απλή αλλά μεστή φαντασία του έλληνα χωρικού, κατάφεραν να διασώσουν πολύτιμα αντικείμενα χωρίς να φείδωνται κόπου, χρόνου και χρήματος, παραδίδοντας στις νεώτερες γενιές μια ανεκτίμητη κληρονομιά. Έτσι, οφείλουμε στις παρακάτω γραμμές σαν ελάχιστο φόρο τιμής και ευγνωμοσύνης, να κάνουμε ένα μικρό αφιέρωμα και να μιλήσουμε για τους δύο μεγάλους συλλέκτες, τον Διονύση Φλάμπουρα και τη σύντροφο της ζωής του Μαρία, την οποία και από τη θέση αυτή ευχαριστούμε θερμά για τις χρήσιμες πληροφορίες που μας παρεχώρησε.

Ο Διονύσης Φλάμπουρας γεννήθηκε στο Μπελούσι - σημερινή Κυψέλη - της Ζακύνθου το 1919. Ο πατέρας του Αλέξανδρος διατέλεσε αξιωματικός στρατού και χάθηκε στον μεγάλο βομβαρδισμό της Κέρκυρας την περίοδο της Κατοχής. Η ελβετικής καταγωγής μητέρα του ήταν εκείνη η οποία του εμφύτευσε το ενδιαφέρον και την αγάπη για τα βιβλία, το πάθος για τη συλλογή και τη διάσωσή τους, φυλάσσοντάς του η ίδια το πρώτο του αλφαριθμητικό και όλες τις σχολικές του εκδόσεις. Τελειώνοντας τις γυμνασιακές του σπουδές, ο Διονύσης φοίτησε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου της Αθήνας, την οποία όμως δεν κατάφερε να τελειώσει. Τα δύσκολα χρόνια της δεκαετίας 1939-1949 βρίσκει συνέχεια καταταγμένος στο στρατιωτικό με αποκορύφωμα την αναγκαστική παραμονή του στη Μακρόνησο. Από το 1949 και μετά εργάστηκε σαν ιδιωτικός υπάλληλος σε Γραφείο Ταξιδιών. Παράλληλα με την εργασία του ανέπτυξε ποικίλα ενδιαφέροντα και πολύπλευρες δραστηριότητες γύρω από την τέχνη, την λογοτεχνία, την κοινωνιολογία και ιδιαίτερα γύρω από το βιβλίο και την παραγωγή του. Ίδρυσε ένα βιβλιογραφικό ινστιτούτο-βιβλιοπωλείο, που όμως παρόλες τις υπεράνθρωπες προσπάθειές του, έκλεισε κατά τη διάρκεια της Επταετίας λόγω οικονομικών δυσχερειών, επειδή με εντολή είχε απαγορευθεί να αγοράζουν από εκεί βιβλία. Για μια πενταετία υπήρξε τακτικός συνεργάτης του περιοδικού ΑΝΤΙ² με ιστορικά και επιστημονικά άρθρα, στο οποίο μάλιστα παρείχε πρόθυμα και απλόχερα όχι μόνο το υλικό του αλλά και τη βοήθειά του με τις γνώσεις, τις μαρτυρίες και την πολυμάθειά του. Συνέγραψε μελέτες κυρίως για το έντυπο υλικό³, δημοσίευσε εργασίες σχετικές με το Άγιο Όρος και έγραψε ειδικά άρθρα στο περιοδικό ΖΥΓΟΣ⁵ για την ιστορία και την εξέλιξη της τυπογραφίας, με την οποία ασχολήθηκε με ζήλο, όπως φανερώνει και η τελευταία του συ-

νεργασία στην έκδοση "Η Χάρτα της Ελληνικής Τυπογραφίας" του Κ. Στάικου⁶.

Ο Δ. Φλάμπουρας διάβαζε πάρα πολύ, έβλεπε γενικότερα τα πράγματα πάντα με κριτικό πνεύμα, είχε μεγάλη συλλεκτική ικανότητα και διέθετε τεράστια μνήμη για τη δουλειά του και για τις συλλογές του, που με υπομονή και φροντίδα συχνά ταξινομούσε. Από τις πιο εκπληκτικές και μοναδικές συλλογές που είχε δημιουργήσει με χίλιους κινδύνους ήταν η συλλογή ελληνικών και ξένων βιβλίων, μονόφυλλων, εφημερίδων και περιοδικών με θέμα την Κατοχή και την Αντίσταση, η οποία δωρήθηκε πρόσφατα στο Ίδρυμα Καραμανλή, που σκοπό έχει την έρευνα και την μελέτη της νεοελληνικής ιστορίας. Ανάλογο και το τμήμα με τις παλιές και σπάνιες εκδόσεις των πρώτων χρόνων της τυπογραφίας, με τους κλασικούς συγγραφείς και τους περιηγητές του ελλαδικού χώρου. Μοναδική στο είδος της και η συλλογή του θεάτρου Σκιών του Καραγκιόζη, η πλούσια ενότητα με τα 2.000 περίπου χρυσά, αργυρά και χάλκινα τάματα, καθώς και η συλλογή με τα παραδοσιακά ψωμιά από όλες τις ελληνικές περιοχές. Κοντά σ' αυτές, και όχι λιγώτερο αξιόλογες, οι συλλογές των κεραμεικών, των λαϊκών μουσικών οργάνων, των υφαντών, των κεντημάτων, των ξυλόγλυπτων και κάθε λογής μικροτεχνημάτων. Πέρα όμως από το μεγάλο πάθος του για τα ελληνικά πράγματα και τη συλλεκτική manía, ήταν και ακούραστος ερευνητής, έψαχνε και εξέταζε τα πράγματα σε βάθος. Η τελευταία του έρευνα για τον εβραϊκό πληθυσμό της Θεσσαλονίκης και την τυπογραφική του δραστηριότητα δεν πρόλαβε να δει το φως της δημοσιότητας.

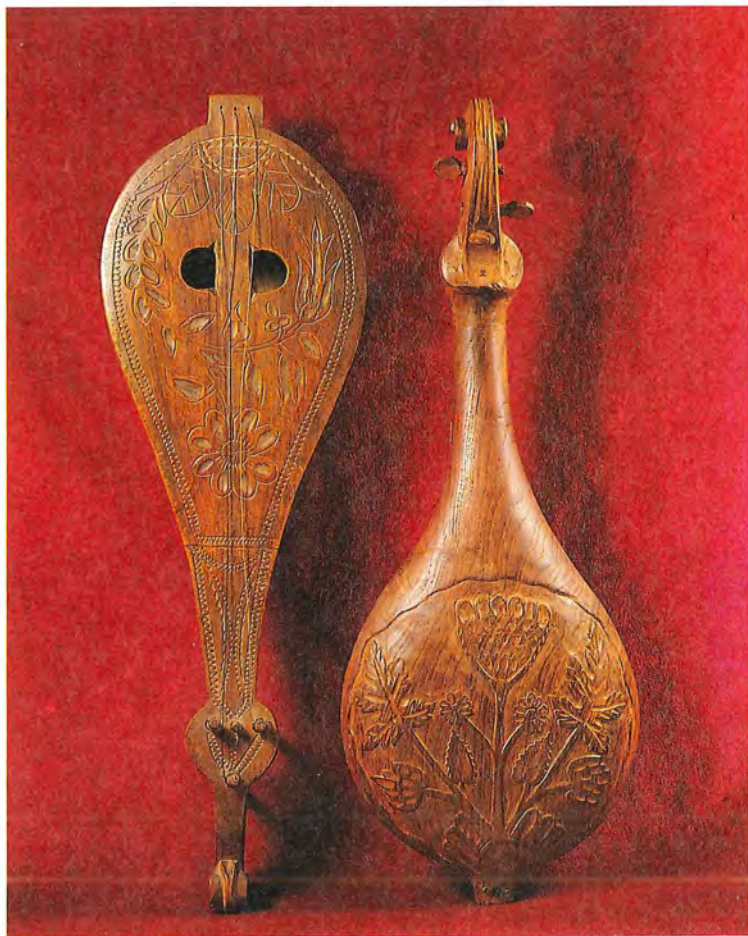
Πολύτιμο συνεργάτη και ακαταπόνητη βοήθο στις έρευνες, στις αναζητήσεις και στη συλλογή των αναρίθμητων αντικειμένων, συνεργάτη που διέθετε το ίδιο μεράκι και το ίδιο αμείωτο ενδιαφέρον, είχε την αξία σύζυγό του Μαρία Κυνηγού-Φλάμπουρα. Η Μ. Φλάμπουρα ασχολήθηκε και ασχολείται ακόμη μέχρι σήμερα με το χορό και διατελεί χορογράφος στο Θέατρο Τέχνης του Κ. Κουν, αλλά και στην κίνηση σε μικρά παιδιά. Είναι συγγραφέας πολλών εκπαιδευτικών βιβλίων μουσικής για δασκάλους και για παιδιά⁷. Με την ειδικότητα της καθηγήτριας ρυθμικής, δίδαξε το μάθημα αυτό στους νηπιαγωγούς του Πανεπιστημίου της Πάτρας και στους παιδαγωγούς του Πανεπιστημίου της Αθήνας. Σήμερα παράλληλα με το χορό, εργάζεται και διδάσκει μουσική προπαιδεία στο Ωδείο "Φίλιππος Νάκας".

Η Μ. Φλάμπουρα έχοντας αφιερώσει, μαζί με τον άντρα της, ολόκληρη τη ζωή της στη συγκέντρωση όλων των μικρών και μεγάλων θησαυρών των συλλογών τους, θεώρησε σκόπιμο, όπως άλλωστε πολλές φορές στο παρελθόν είχε συζητήσει και είχε συμφωνήσει απόλυτα με τον Δ. Φλάμπουρα, ότι δηλαδή "το αίμα της καρδιάς τους" όπως πολύ χαρακτηριστικά τονίζει και η ίδια, δεν ήταν δυνατόν να περάσει για εκμετάλλευση στο εμπόριο και να σκορπιστεί. Φλογερή τους επιθυμία ήταν να δωρηθεί σε διάφορα ιδρύματα και σε μουσεία για τη σωστή διαφύλαξη, αξιοποίηση και προβολή του. Ανάμεσα στους τυχερούς αποδέκτες των δωρεών, όπως είναι το Γαλλικό Ινστιτούτο, η Σχολή Μωραΐτη, το Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο και άλλοι, συγκαταλέγεται και το Μουσείο Μπενάκη.

Στο Μουσείο Μπενάκη περιήλθαν 2.250 αντικείμενα λαϊκής τέχνης και 310 τόμοι βιβλίων και περιοδικών με ανάλογο περιεχόμενο.

που βοηθά στην έρευνα, μελέτη και καταγραφή τους. Η συλλογή των βιβλίων αντανakλά ακόμα μια φορά την αγάπη και την ευαισθησία των δωρητών, οι οποίοι με το ίδιο πνεύμα που συγκέντρωναν διάφορα παραδοσιακά κομμάτια, με το ίδιο πνεύμα μάζευαν και τις αντίστοιχες εκδόσεις για την καλύτερη παροχή πληροφοριών και την χρήσιμη βιβλιογραφία στην επεξεργασία τους. Ορισμένες από αυτές τις εκδόσεις που προσφέρθηκαν σε διπλά ή τριπλά αντίτυπα, παραχωρήθηκαν με τη φροντίδα του Μουσείου Μπενάκη σε παρεμφερείς βιβλιοθήκες, όπως είναι η βιβλιοθήκη του Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, του Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος στο Ναύπλιο και του Λαογραφικού Μουσείου της Κορίνθου.

ΕΙΚΟΝΑ 2: Κρητικές Λύρες

ΕΙΚΟΝΑ 3: Σιγκούνι Αττικής, γιορτινό

ΕΙΚΟΝΑ 5: Σαρακατσάνικες κάλτσες αριστερά και μακεδονίτικες δεξιά

Από την πρώτη πρόχειρη καταγραφή των αντικειμένων που πραγματοποιήσαν οι συνεργάτες του Μουσείου Μπενάκη Γιώλα Ρίσκα, Μανώλης Μπλαζιάκης και Πίτσα Τσάκωνα, η δωρεά περιλαμβάνει πιο αναλυτικά τα ακόλουθα έργα: από τα παραδείγματα Ξυλόγλυπτης μικροτεχνίας 23 ρόκες, 20 γκλίτσες διαφόρων περιοχών, 5 μαγγούρες, 53 χειρολαβές-κεφαλές από γκλίτσες, 6 σφραγίδες υφασμάτων, 20 σφραγίδες άρτου, 6 αδράχτια με σφοντύλια, 33 σαίτες και άλλα εξαρτήματα αργαλειού, 77 κουταλοπήρουνα και μαχαίρια, 46 μικρά οικιακά σκεύη. Από την πλούσια συλλογή των κεραμικών που αποτελείται από 800 περίπου κομμάτια, υπάρχουν πολλά πιάτα, πιστέλλες, κανάτες, κούμπνες, λεκάνες, στάμνες, σταμνάκια, καπνοδόχοι, ακροκέραμα και κάθε λογής κεραμικό για τη χρήση του σπιτιού (εικ. 1). Από την μεγάλη ενότητα των λαϊκών μουσικών οργάνων 156 ελληνικές φλογέρες διαφόρων περιοχών και 59 φλογέρες ξένων χωρών, 12 λύρες κρητικές και ποντιακές (εικ. 2), 12 τουμπερλέκια, 1 ντέφι, 1 σαντούρι, 10 μπουζουκάκια, 1 κιθάρα, 4 τσαμπούνες, 2 μεταλλικά κρουστά. Από τις ενδυμασίες και τα εξαρτήματά τους 1 φορεσιά Μετσόβου, 1 φορεσιά Κορινθίας, 1 φορεσιά Καστελόριζου, 1 σιγκούνι Αττικής (εικ. 3), 2 ζευγάρια ανδρικά γονατάρια και 1 ανδρικό ζωνάρι. Η ομάδα με τα κοσμήματα περιλαμβάνει 1 επίχρυσο κιοιστέκι με πέτρες (εικ. 4), 1 κόσμημα από την Μακεδονία, 1 καρφίτσα στήθους από την Αττική, 1 ασημένια караγκούνικη ζώνη, 1 ζώνη με πόρπη από τη Θράκη, 2 σурματερές ζώνες με κρεμαστά εξαρτήματα, 9 ασημένιες παλάσκες, 3 ασημένια εξαρτήματα από στάχωση ευαγγελίου. Από τα κεντήματα και τα υφαντά (εικ. 5) 10 βαμβακερές μαξιλαροθήκες και 1 πλεκτή, 1 τσαντάκι χειρός, 70 ταγάρια και δισάκια (εικ. 6), 1 χράμι, 6 πετσέτες και 2 μαξιλάρια. Από τα υποδήματα 1 ζευγάρι γουρουντσάρουχα, 1 ζευγάρι τροχάδια Σκύρου και 1 ζευγάρι άκοπες βελούδινες παντόφλες. Από τα παραδείγματα της καθημερινής αγροτικής και κτηνοτροφικής ζωής 4 ψάθινα αντικείμενα (εικ. 7), 4 Ξύλινες παλαμαριές για θέρισμα, 2 σιδερένια δρεπάνια, 16 δρεπάνια, 16 σιδερένια εξαρτήματα για ζώα (κουδούνες, ξύστρες κλπ.). Τέλος τη δωρεά συμπληρώνουν 58 αποκριάτικες μάσκες, 63 πασχάλινά αυγά από κερί (εικ. 8) και 32 διάφορα άλλα κερία δείγματα της λαϊκής κρηοπλαστικής.

Όπως αναφέρθηκε ήδη πιο πάνω, όλες οι επιμέρους ενότητες των αντικειμένων συνοδεύονται και από αντίστοιχα βιβλία με θέματα που προσφέρουν άφθονο υλικό για την ταύπιση, τη σύγκριση και τον παραλληλισμό τους με παρόμοια παραδείγματα λαϊκής τέχνης και άλλων χωρών. Γραμμένα τα περισσότερα από διακεκριμένους Έλληνες λαογράφους όπως είναι η Αγγελική Χατζημιχάλη, ο Γεώργιος Μέγας, ο Κίτσος Μακρής, η Γεωργία Ταρσούλη, η Μέλπω Μερλιέ, η Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος, η Πόπη Ζώρα, ο Δημήτριος Λουκάτος, ο Γιάννης Γκίκας και τόσοι άλλοι, πλουτίζουν και συμπληρώνουν καιρία την ήδη υπάρχουσα συλλογή του Μουσείου Μπενάκη και την καθιστούν μοναδική στο είδος της από ανάλογες ελληνικές ειδικές βιβλιοθήκες. Ενδεικτικά σημειώνουμε παρακάτω μερικές από τις εκδόσεις αυτές με αλφαβητική σειρά του συγγραφέα:

Ζαφείρης Βάος, Η παραδοσιακή υφαντική της Μήλου, Αθήνα 1986.

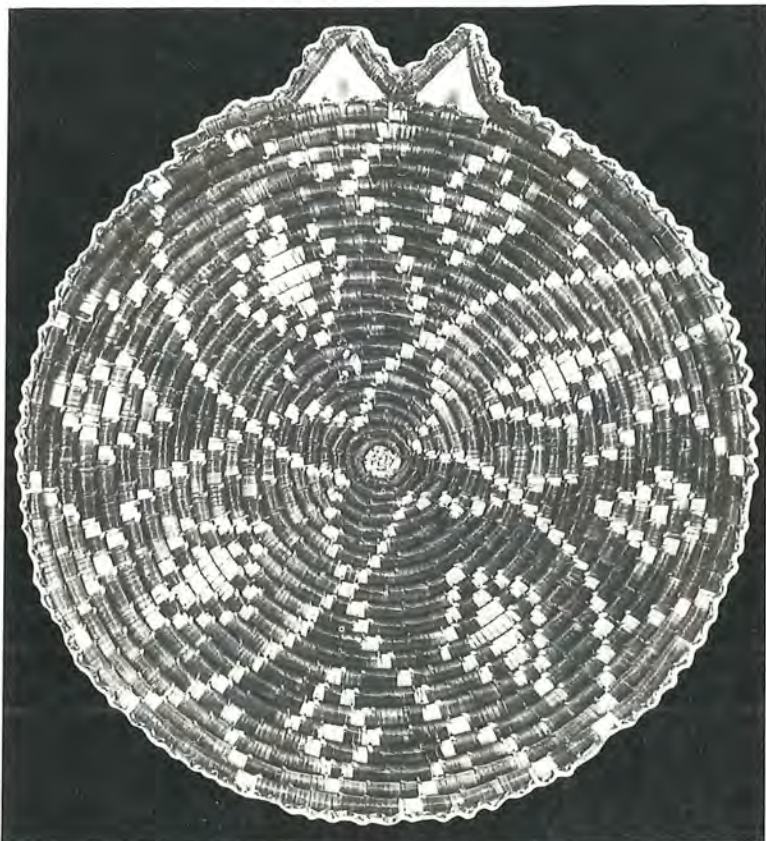

Γιάννης Γκίκας, Η κρηοπλαστική στη Φλώρινα και στην Έδεσσα, Αθήνα 1985
 Πόπη Ζώρα, Βοτσαλωτές αυλές των Σπετσών, Αθήνα 1961
 Κώστας Καραπατάκης, Το δωδεκάμερο, 3η έκδοση, Αθήνα 1981
 Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος, Δώδεκα μήνες, Τα Λαογραφικά, Αθήνα 1982
 Δημ. Σ. Λουκάτος, Ελληνικά λαογραφικά αντικείμενα, Αθήνα 1952
 Κίτσος Μακρής, Η ξυλογλυπτική του Πηλίου, Βόλος 1958 (εικ. 9)
 Γεώργιος Μέγας, Greek calendar customs, Athens 1963
 Μ.Γ. Μερακλής, Πέντε λαογραφικά δοκίμια για τη γλώσσα και την ποίηση, Αθήνα 1985
 Μέλπω Μερλιέ, Η μουσική λαογραφία στην Ελλάδα, Αθήνα 1935
 Γεωργία Ταρσούλη, Μωραϊτικά τραγούδια, 2η έκδοση, Αθήνα χ.χ.
 Αγγελική Χατζημιχάλη, Κεντήματα του Τρίκερι, Αθήνα 1951 (εικ. 9)

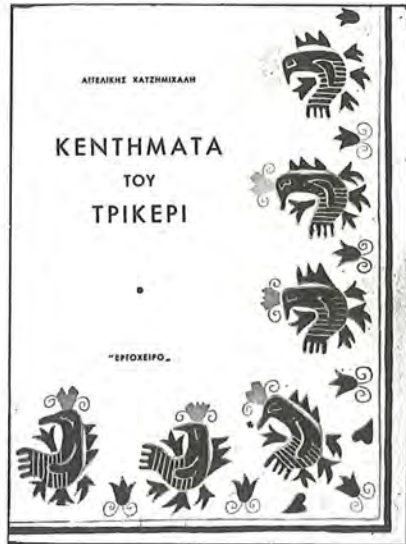
ΕΙΚΟΝΑ 6: Ταγάρι από τη Μακεδονία

Τελειώνοντας, απευθύνουμε ένα πολύ-πολύ μεγάλο "ευχαριστώ", ακόμα μια φορά, μέσα από αυτές τις λίγες γραμμές στο Διονύση και στη Μαρία Φλάμπουρα και κάνουμε μία θερμή ευχή όπως το παράδειγμα και την προσφορά τους, όχι μόνο στο Μουσείο Μπενάκη, αλλά στο κοινωνικό σύνολο γενικότερα, ακολουθήσουν και άλλοι Έλληνες πατριώτες για να βοηθήσουν κι εκείνοι με τη σειρά τους στην ανασύσταση της ελληνικής ψυχής, του περιεχομένου και της φυσιογνωμίας του καταπονημένου τόπου μας.

ΕΙΚΟΝΑ 8: Πασχαλινά αυγά από την Τήνο

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ο Διονύσης Φλάμπουρας πέθανε στην Αθήνα στις 12 Μαΐου 1990, ύστερα από μια μακριά και βασανιστική αρρώστεια.
2. Με το ψευδώνυμο Ερανιστής έγραψε στο ANTI τα ακόλουθα άρθρα:
Η μάχη της Αθήνας (χρονικό) τεύχη 34-35, 1975, σελ. 32, 36.
Βιογραφικό Μάρκου Βαφειάδη, τεύχος 42, 1976, σελ. 26.
Μια απόρρητη γερμανική έκθεση: Ήπειρος 44, τεύχος 42, 1976, σελ. 29.
ΕΛΑΝ - μοναδικό παράδειγμα, τεύχος 53, 1976, σελ. 46
Μια διαδήλωση "γεννιέται", τεύχος 54, 1976, ελ. 17.
Ιδρυτικά ντοκουμέντα της ΕΠΟΝ, τεύχος 67, 1977, σελ. 34.
Το 2ο συνέδριο του ΣΕΚΕ, τεύχος 98, 1978, σελ. 20.
Το 3ο συνέδριο του ΚΚΕ (ΕΤΚΔ), τεύχος 98, 1978, σελ. 27.
Το 4ο συνέδριο του ΚΚΕ (ΕΤΚΔ), τεύχος 99, 1978, σελ. 36.
Το 5ο συνέδριο του ΚΚΕ (ΕΤΚΔ), τεύχος 99, 1978, σελ. 39.
Το 6ο συνέδριο του ΚΚΕ, τεύχος 100, 1978, σελ. 40.
Το 7ο συνέδριο του ΚΚΕ, τεύχος 101, 1978, σελ. 28.
Η Γ' Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ, τεύχος 102, 1978, σελ. 34.
Τα Χανιά κέντρο το κρητικού εμπορίου κατά τον 18ο αιώνα, τεύχος 104, 1978, σελ. 34-36.
Άσκήσεις μάχης του εφεδρικού ΕΛΑΣ Αθήνας, τεύχος 111, 1978, σελ. 22.
ΕΑΜ - 40 χρόνια, τεύχος 187, 1981, σελ. 23-32.
3. Τα αρχέτυπα (incunabula) και η καταλογογράφηση τους, **Βιβλιογραφική Επιθεώρηση**, Αθήνα, 1974, σελ. 87-91. Προσωπογραφίες Ελλήνων λογίων της Αναγέννησης σε Ξυλογραφίες του 16ου αιώνα, **Βιβλιογραφική Επιθεώρηση**, Αθήνα, 1974, σελ. 153-160. Ο O. Darper και η περιγραφή του της Κρήτης στα 1688, **Κρητικά Χρονικά**, τόμ. ΚΓ', τεύχος II, 1971, σελ. 467-476. Το λεύκωμα Rechberg. Ένα πολύτιμο εικονογραφικό ντοκουμέντο για την Ελλάδα των πρώτων χρόνων του 19ου αιώνα. **Ελληνική Αριστερά**, Μάρτης-Απριλίου 1977, τ. 8-9, σελ. 27-29. Σκέψεις για μια "Ελλαδική Βιβλιογραφία" ή "Βιβλιογραφικές πηγές της νεοελληνικής ιστορίας", **Ελληνική Αριστερά** Ιούνιος - Ιούλιος 1977, τ. 11-12, σελ. 15-17.
4. **Αγίου Όρους αντίλογος. Οφειλόμενη απάντηση σε αγνοούντες κατήγορους**, Αθήνα 1964.
5. Οι πιο πιστές απεικονίσεις παλιών ελληνικών πόλεων στο άγνωστο "Οδοιπορικό του Γερμανού Bernhard von Breidenbach", τεύχος 8, 1974, σελ. 26-37. **Ελληνικές ρήσεις σε σήματα των πρώτων γάλλων τυπογράφων**, τεύχος 10-11, 1974, σελ. 118-128. Το "Χρονικό του Hartmann Schedel τυπογραφικός άθλος του 15ου αιώνα", τεύχος 15-17, 1975, σελ. 42-53. **Το παγκόσμιο θέατρο Σκιών και ο Ελληνικός Καραγκιόζης**, τεύχος 20, 1976, σελ. 39-60. **Τα τραπουλόχαρτα στην ιστορία και την τέχνη**, τεύχος 22-23, 1976, σελ. 82-103. Το "βιβλίο πολυτελείας" και ο

Γιώργης Βαρλάμος, τεύχος 26-28, 1977, σελ. 60-65. Τα "**πρωτο-
γουτεμβέργια**" έντυπα και το "**κυπριακό συχωροχάρτι**", τεύχος
30, 1978, σελ. 17-31.

6. Κωνσταντίνος Σπ. Σταίικος, **Χάρτα της Ελληνικής τυπογραφίας. Η εκδοτική δραστηριότητα των Ελλήνων και η συμβολή τους στην πνευματική αναγέννηση της Δύσης**. Τόμος Α/15ος αιώνας, Αθήνα, 1989.
7. Δημοσίευσε μια σειρά οκτώ βιβλίων με γενικό τίτλο **Κινητική και ρυθμική αγωγή** τα οποία συνοδεύονταν και από κασέττες μουσικής. Έγραψε τα πολύ γνωστά και χρήσιμα έργα **Τραγουδώ και γυμνάζομαι**, Αθήνα, 1973, **Αγαπώ και χορεύω ελληνικούς χορούς**, Αθήνα 1987. **Ιδέες, φαντασία, κίνηση**, Αθήνα, 1989 και στην παιδική σειρά του Μουσείου Μπενάκη το έργο **Λαϊκή τέχνη**, Αθήνα 1980.

ΠΙΤΣΑ ΤΣΑΚΩΝΑ
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ

ΓΙΩΡΓΟΥ ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Η ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Δες αυτή την κούπα που'ναι κανομένη από ύλη, την έχει γκαστρώσει μια ψυχή.

ΟΜΑΡ ΚΗΑΥΥΑΜ (*Les roubaïates*)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Δε μπορούμε να μιλάμε για Καλλιτεχνική Κεραμεική στη νεώτερη Ελλάδα πριν από τα τελευταία χρόνια της τρίτης δεκαετίας του 20ου αιώνα. Στη χώρα μας, που με το ανυπέβλητο έργο της λάμπρυνε τη πανανθρώπινη καλλιτεχνική δημιουργία είχε εκπέσει από τον ΙV π.Χ. αιώνα, στη δε λοιπή Ευρώπη πολύ προ της πτώσεως της Ρώμης. Ξανά άνθισε τον Μεσαίωνα στα χρόνια του Βυζαντίου. Και ενώ σε ολόκληρη την ήπειρό μας συνεχώς κατερχομένη έφθασε (ΙΧ αίων) σε αγγεία τόσο πρωτόγονα που θύμιζαν τα πρώτα της νεολιθικής

εποχής, τα κεραμικά μας παρέμειναν μία εξαίρεση, ένας φωτεινός φάρος, ένα παράδειγμα προς μίμηση (τα κεραμικά της από τους Άραβες κατεχομένης Ισπανίας δεν λαμβάνονται υπ' όψιν). Η Ιταλία πολλά έμαθε από τα εξαγόμενα αγγεία μας τότε. Η πτώση του Βυζαντίου, που τόσο συνέβαλε στην Ευρωπαϊκή Αναγέννηση, δυσμενέστατα επηρέασε την Κεραμική με τελικό αποτέλεσμα την εξαφάνισή της.

Μα ήταν δυνατόν να διανοηθούμε πως στην υπόδουλη και τυραννόμενη Ελλάδα υπήρχε ανάγκη παραγωγής καλλιτεχνικής κεραμικής για τον ρακένδυτο λαό της;

Η Επανάσταση του 1821 έτσι βρήκε την ωραία αυτή τέχνη στη χώρα μας. Υπήρχε βέβαια μία λαϊκή εκδήλωση της που αφορούσε κιούπια, στάμνες, κανάτια, τσουκάλια, κατασκευαζόμενα σε ωραίες παραδοσιακές μορφές πούρχονται από πολύ μακρινές μνήμες. Αυτό όμως δεν είχε καμιά σχέση με αυτό που ονομάζουμε καλλιτεχνική κεραμική. Χρειάστηκε να περάσουν εκατό περίπου χρόνια απ' την απελευθέρωσή μας για να ξαναγεννηθί απ' τη σβησμένη στάχτη της, σα τον φοίνικα, και ακόμα άλλα σαράντα (1970), για να μπορέσουμε να καταλάβουμε πως γύρω από το 1930 άρχισε να ανθίζει εδώ μια καλλιτεχνική αγγειοπλαστική που δεν είχε πολλά να ζηλέψει από τη σύγχρονό της παγκόσμια δημιουργία. Αυτό ένα τυχαίο γεγονός έγινε αφορμή να το ανακαλύψουμε.

Σκοπός αυτής της δημοσιεύσεως είναι να κάνη γνωστό το έργο ενός εκ των τριών καλλιτεχνών που πρέπει να θεωρούνται σαν οι πατέρες της νεώτερης Ελληνικής καλλιτεχνικής κεραμικής δηλαδή του Μαξίμου Έλστερ, του Μιχαήλ Μαρτζουβάνη και του Πάνου Βαλαμάκη, που ενώ τόσα πολλά πρόσφεραν γι' αυτή στη χώρα μας ή παραμένουν τελειώς άγνωστοι ή όχι όσο πρέπει γνωστοί.

ΜΑΞΙΜΟΣ ΕΛΣΤΕΡ

Πέρασε δέκα δύσκολα χρόνια ο "ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΣ" για να μη σε κανονικό ρυθμό εργασίας. Το 1909 άνοιξε τις πύλες του και άρχισε εργαζόμενος. Το 1912 όμως σταμάτησε από ανάγκη γιατί έλλειψαν τα εργατικά χέρια. Αυτό ήταν επακόλουθο των Βαλκανικών Πολέμων και του πρώτου Ευρωπαϊκού. Έπρεπε να έρθη το 1919 για να ξεκινήσει επί τέλους άλλη μία φορά, ευτυχώς απρόσκοπτα, την εργασία του, δηλαδή την κατασκευή δοχείων για οξέα της Εταιρείας Λιπασμάτων. Σε λίγο, με πρόθεση τη βελτίωση της ποιότητας και του είδους των προϊόντων του απεφασίσθη να στρέψουν την παραγωγή στην κατασκευή και απλών επιτραπέζιων σκευών και ακόμα κεραμικών καλλιτεχνικής ποιότητας. Η Ελλάς είχε απόλυτο ανάγκη από αυτά τότε, γιατί όλα τάφερναν από το εξωτερικό, από τα πιο απλά έως τα πολυτέλη. Επειδή όμως δεν υπήρχε κατάλληλο έμπυχο υλικό εδώ υποχρεώθηκαν να προσφύγουν σε ξένα φώτα προσκαλώντας ειδικούς πεπειραμένους τεχνίτες και καλλιτέχνες, ώστε να συγκροτηθεί κατά τον αρτιότερο τρόπο η ομάδα που θα αναλάμβανε το δύσκολο αυτό έργο.

Είχανε να αντιμετωπίσουν θέματα επιστημονικά, τεχνικά, καλλιτεχνικά, οργανωτικά, που απαιτούσαν για κάθε κατηγορία ειδικά προσόντα. Από τους επιστήμονες, θεωρητική κατάρτιση, διοικητικές ικανότητες, επιστημονικό πνεύμα εργαστηριακής αναζητήσεως και βιομηχανικής εφαρμογής. Από τους τεχνίτες εργατικότητα, πείρα, ικανότητα, ευσυνειδησία. Από τους καλλιτέχνες, τέλος, εκτός των άλλων, αισθητική αντίληψη, δεξιότητα, γνώση της ιστορίας της κεραμικής τέχνης και τεχνικής της διακοσμήσεως πάνω στα κεραμικά, διάθεση μεταδόσεως γνώσεων στους υφισταμένους και πάνω απ' όλα, κάτι που έπρεπε να ισχύει για όλους, αγάπη του έργου που θα ανελάμβαναν να εκτελέσουν.

Μεταξύ των ειδικών το 1921 κάλεσαν τον 22 χρόνων τότε Γερμανό MAX HELLSTERN, που είχε σπουδάσει κεραμική εις το SCHRAMBERG και εργαστή στο DARMSCHTADT ένα χρόνο σε εργοστάσιο καλλιτεχνικών κεραμικών.

Εργασία του ήταν η σε σχέδιο χάραξη της γεωμετρικής μορφής των αγγείων που θα κατασκεύαζε και του διακόσμου τους, χρωματικού, ζωγραφικού, εγχάρακτου, γλυπτικού, ξεστού. Η δημιουργία των μητρών τους εφ' όσον δεν επρόκειτο για εκτελούμενα σε κεραμικό τροχό, καθώς και ο έλεγχος της παραγωγής τους από πάσης πλευράς. Ομοίως έπρεπε να κατασκευάζη τα χρώματα και τα βερνίκια, γιατί τότε τα είδη αυτά δεν υπήρχαν στο εμπόριο. Και πάνω απ' όλα να διδάξη σε είδος σχολής που θα ίδρυναν μέσα στο εργοστάσιο για να εκπαιδεύσουν στην κεραμική νέους και νέες. Από αυτούς, σαν εκλεκτό φυτώριο, θα 'βγαιναν οι μέλλοντες συνεργάται του για την επιτυχία του δύσκολου του έργου.

Ο HELLSTERN ήρθε εδώ με θαυμασμό για την ιστορία μας και αγάπη για τον τόπο, απεδείχθη δε ότι δεν ήταν μόνο ένας θαυμάσιος αγγειοπλάστης αλλά και ένας δόκιμος ζωγράφος με βαθύ αίσθημα του καλού. Το πόσο εντύπωση του είχε κάνει η χώρα μας φαίνεται καθαρά από το σύνολο της παραγωγής του. Στα σαράντα χρόνια που συνεχώς δούλεψε στον ΚΕΡΑΜΕΙΚΟ δε ζωγράφησε ούτε ξένο τοπίο ούτε κάτι που να μην είναι Ελλάδα. Θέμα του, τα βουνά μας με τις δασομένες πλαγιές τους, τις χιονισμένες βουνοκορφές, τους γκρεμούς και τα μονοπάτια τους. Οι δαντελωτές ακροθαλασσιές μας με τις φαρόβαρκες, που δεμένες σ' ένα βράχο ανεβοκατεβάζη το κύμα ή γυροφέρνει ο μπάτης. Τα μνημεία της αρχαίας Ελλάδας με τα σπασμένα μάρμαρα και τους ερειπωμένους ναούς των ξεχασμένων Θεών τους. Οι παλιές εκκλησιές μας με τα ψηλά καμπαναριά τους. Τα μοναστήρια μας με τις απλόχωρες αυλές και τα μαύρα ορθά κυπαρίσσια. Οι χωρικοί και οι χωρικές με τις γραφικές στολές τους σε αγροτικές εργασίες. Τα βαπόρια μας και τα καΐκια μας, οι ναυτικοί μας και το κάθε τι που συνδέεται με τη ζωή, την ιστορία και τα τοπία της Ελλάδος. Όλα αυτά, που είχε τόσο αγαπήσει, τα ζωγράφησε με μία ιδιαίτερη εξωρσίση και ρομαντική διάθεση φανερή σ' ολόκληρο το έργο του, που είναι χαρακτηριστικό της εκλεπτυσμένης ψυχής του, της διαπαιδαγωγήσεως, της πηγαίας καλλιτεχνικής του διαθέσεως ή ακόμα που προέρχεται από τη μελέτη κεραμικών της πατρίδος του και του Ευρωπαϊκού χώρου του περασμένου αιώνα.

Δυστυχώς ελάχιστο έργο του έφθασε μέχρι εμάς. Οι Γερμανοί στρατιώτες, φαίνεται ότι, όταν ο ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΣ μετετράπη σε αποθήκη της LUFTVAFFE μετά την είσοδο των στρατευμάτων κατοχής στην Αθήνα, απεκόμισαν ή κατέστρεψαν ό,τι ευρέθη εκεί. Είχαν ζητήσει ν' αδειάσουν οι τεράστιες αίθουσες μέσα σ' ένα πρωί και, επειδή αυτό ήταν αδύνατο, πέταξαν το παν από τα παράθυρα καταστρέψαντες ένα πραγματικό Μουσείο της νεώτερης Ελληνικής καλλιτεχνικής κεραμικής.

Ευτυχώς ότι σπίτι του, στο Μοσχάτο, διασώθησαν λίγες υδατογραφίες και άφθονα σκίτσα με μολύβι τοπίων, που πάρα πολλά είναι από την πατρίδα της γυναίκας του, τη Σκύρο, μνημείων, αγροτικών σκηνών ή δικών του συνθέσεων μέσω των οποίων είναι δυνατό να εκτιμήσει κανείς το ζωγράφο. Είναι όλα νατουραλιστικά γεμάτα δροσρότητα και εκτελεσμένα με καθαρή γραμμή, χωρίς διορθώσεις, που φανερώνει την ευχέρεια και δεξιοτεχνία του.

(Εικ. 1). Πιάτο διαμέτρου 30 εκ. με κυριαρχούντα χρώματα λευκό, καφέ πράσινο καφέ. Κεντρικό θέμα ο Άγιος Ελευθέριος που πίσω του προβάλλεται ο Λυκαβηττός. Μπορντούρα σε ανοικτό μπλε με χρυσούς διακόσμους από ρόμβους, σταυρούς. Έτος 1946. Συλλογή Γ. Νικολακόπουλου.

Ενώ όμως ήταν αδύνατο να ανακαλύψουμε καθαρό ζωγραφικό έργο του καλλιτέχνη, κατορθώσαμε να βρούμε κεραμικά του, τόσα, ώστε να μπορέσουμε να μελετήσουμε τη κεραμική του δημιουργία.

Τα αγγεία του είναι πραγματικοί ζωγραφικοί πίνακες, με τ' αγαπητά του θέματα (εικ. 1-9), πολύχρωμο ή μη, εκτελεσμένο πάνω σε λευκό αργιλικό σώμα και κάτω από διαφανές υάλωμα τελειοτάτης εκτελέσεως. Χαρακτηριστικά είναι τα με διαφόρους τόνους καστανού χρώματος με κίτρινο-γκρι φωτεινά ανοίγματα, που χρησιμοποιεί πολλές φορές σε θέματα αγροτικών σηνών. Εκεί, χωρικοί και χωριατοπούλες ντυμένοι με εθνικές ενδυμασίες, που συνήθως κάθε μία είναι μιας ιδιαίτερης περιοχής, κρατούν αγκαλιές με στάχια ή λουλούδια και περπατούν ή κουβεντιάζουν και άλλοτε κρατούν δρόπανο

(Εικ. 2). Πιάτο διαμέτρου 30 εκ. Διάκοσμος πολύχρωμος με κυριαρχούντα χρώματα λευκό, καφέ μπλε, κίτρινο. Θέμα ένα ιστιοφόρο που αρμενίζει. Επιτραπέζιο σερβίτισιο του ΚΕΡΑΜΕΪΚΟΥ. Δωρεά στο Βασιλέα Παύλο. Κάθε στοιχείο του πιάτο, πιατέλλα, φλυτζάνι κλπ. είχε θέμα από ένα διαφορετικό ιστιοφόρο. Στο περιθώριο μπλε μπορντούρα και εν συνεχεία λευκή μέσα σε μπλε στεφάνι. Έτος κατασκευής 1949. Συλλογή Γ. Νικολακοπούλου.

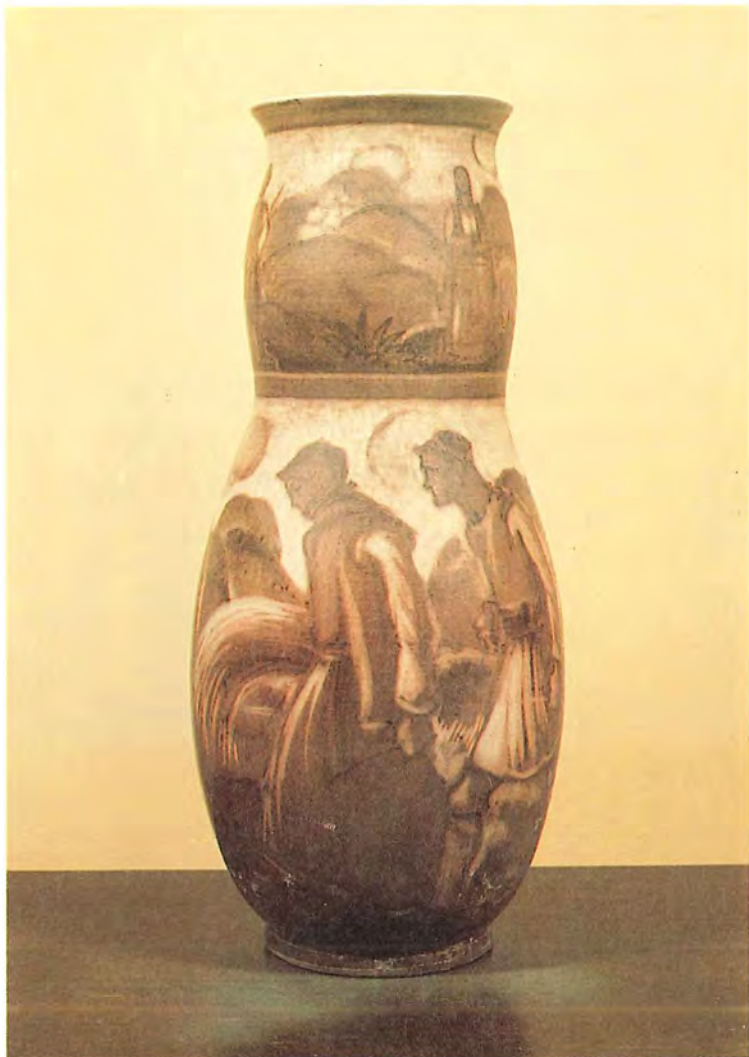
(Εικ. 3). Βάζο με ύψος 18 εκ. διάμετρος 22 εκ. Καστανό βαθύ, που αλλού γίνεται ανοιχτότερο και ανοίγματα σε κίτρινο γκρι. Θέμα από τη μια πλευρά τρεις χωρικοί που επιστρέφουν από το θέρους και από την άλλη τρεις χωρικές σε πορεία. Στο βάθος τοπίο. Αξιοπρόσεκτο ότι, ενώ οι χωρικές φέρουν στολή Αττικής, κάθε ένας από τους χωρικούς φοράει διαφορετική φορεσιά. Ο ένας φουστανέλλα, ο άλλος βράκα και ο τρίτος Μενιδιάτικη πουκαμίσια. Έτος 1937. Συλλογή Γ. Νικολακόπουλου.

ή αξίνα θερίζοντας ή οργώνοντας κλπ. Άλλοτε πάλι οδηγούν το φορτωμένο γάιδαρο τους διασχίζοντας χωράφια ή περπατώντας σε ορεινό μονοπάτι. Είναι θαυμάσιες οι επιστροφές του από τη δουλειά ή οι πηγαίοι του στη βρύση, σε πανηγύρι ή στην εκκλησία, που σε μια πομπική διάταξη ανδρών και γυναικών θυμίζουν ζωοφόρους αρχαίων ναών. Τα πιάτα ως επί το πολύ φέρνουν πάνω στα περιθώρια φαρδιά μονόχρωμη μπορντούρα εναλασσομένη πολλές φορές με λευκή. Η μπορντούρα αυτή είναι δυνατό να έχη πάνω της διάκοσμο από ρόμβους, κύκλους, σταυρούς κλπ. σε αρμονικούς προς αυτή χρωματισμούς. Εξάρηση παρουσιάζουν τα κεραμικά του με αρχαϊκά θέματα και επιδεδογλύφους, εγχάρακτους και έγχρωμους διακόσμους. Τότε το περιθώριο κοσμεϊται με αρχαία ελληνικά κυμάτια, μαιάνδρους κλπ. Σκοπός των περιθωρίων είναι να συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον του θεατή πάνω στο κύριο θέμα που ευρίσκεται στο κεντρικό μέρος και να μη περισπάται ο οφθαλμός του.

Άξιες ιδιαίτερας προσοχής είναι επίσης οι διακοσμητικές του πλάκες, μικρών αλλά και μεγάλων διαστάσεων (15X15 εκ. έως 23X35

(Εικ. 4). Πιάτο διαμέτρου 32 εκ. Πολυχρωμία σε λευκό, γκρι-μπλε, κόκκινο σκοτεινό προς το γκρενά, φόντο χρυσό. Διάκοσμος επιδεδογλύφος, εγχάρακτος. Κεντρικό θέμα η Δήμητρα κλπ. Στο περιθώριο σκοτεινή κόκκινη μπορντούρα με ανάγλυφο μαιάνδρο. Έτος 1957. Συλλογή Γ. Νικολακόπουλου.

(Εικ. 5). Βάζο με ύψος 32 εκ. και διάμετρο 14 εκ. Καστανό βαθύ που αλλού γίνεται ανοιχτότερο και ανοίγεται σε κίτρινο Γκρι. Θέμα: Χωρικοί και Χωρικές σε επιστροφή απ' το χωράφι. Στο πάνω μέρος τοπίο με Χωρικές. Συλλογή Γ. Νικολακόπουλου.

εκ.), που και αυτές είναι εκτελεσμένες με τα ίδια αγαπητά χρώματα και τα αγαπητά του θέματα.

Υπάρχουν ομοίως κεραμικά του των οποίων οι διάκοσμοι είναι αντίγραφα πινάκων διαπρεπών Ελλήνων ζωγράφων, π.χ. του Γιαλινά, του Προσαλέντη κλπ., σε μία ιδιαίτερα επιτυχημένη απόδοση. Αυτό δεν είναι κάτι το καινοφανές, ούτε μειώνει τον καλλιτέχνη. Και στο παρελθόν φημισμένοι κεραμικοί μετέφεραν πάνω στην άργιλο έργα μεγάλων ζωγράφων, χωρίς αυτό να επιδράση στη φήμη τους.

Όλα του τα έργα ο Καλλιτέχνης υπέγραφε με Ελληνική ή Γερμανική υπογραφή όπως στην κάτω από το σήμα κατατεθέν του ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΥ στον Ταύρο. Πάντοτε πάνω από την υπογραφή του είχε το έτος κατασκευής.

Περί το τέλος της καλλιτεχνικής του καριέρας ο HELLSTERN αρχίζει να επηρεάζεται από το πνεύμα της νεώτερης εποχής, αλλά επί-

(Εικ. 7). Θαυμάσιο βάζο, ύψος 24 εκ. διαμ. 15 εκ. Χρώμα, μπλε βαθύ και ανοικτό λευκό, καστανό, πράσινο σε πιτσιλωτό, μπλέ γκρι, με λευκό φόντο. Θέμα τέσσερις θαυμάσιες σκηνές από τον πηγαϊμό στην βρύση για νερό με μια εντυπωσιάζουσα αφαίρεση. Συλλογή Γ. Νικολακόπουλου.

σης από τις απαιτήσεις της βιομηχανίας για μια οικονομικότερη και ταχύτερη παραγωγή. Και έτσι σιγά σιγά, με αφαίρεση των διαφόρων ζωγραφικών στοιχείων, έφθασε σε έργα απλοποιημένου σχεδίου και καθαρά χρωματικού μόνον διακόσμου, χωρίς όμως να χάσουν ούτε την τελειότητά τους, από απόψεως κεραμικής εκτελέσεως, ούτε την χρωματική αρμονία ούτε το άρωμα της Ελλάδας που αποπνέουν όλα ανεξαρτήτως τα έργα του. Το τελευταίο αυτό δείγμα της κεραμικής του εργασίας, κατά την προσωπική μας γνώμη, είναι το έργο της καλλιτεχνικής του ωριμότητας, αποτέλεσμα μιας συνεχούς, ακαμάτου προσπάθειας, πολυετών μελετών και αδιακόπων αναζητήσεων. Από το έργο του έχει πλέον εξαφανιστή η σχεδιαστική λεπτομέ-

(Εικ. 8). Μια μοναδική πλάκα διαστάσεων 0.15X0.15 με θέμα δύο άνδρες και δύο γυναίκες που γυρίζουν από το θέρος. Ίσως είναι το ωραιότερο έργο του φθασμένου πια καλλιτέχνη. Φόντο καφέ σκούρο και τα εικονιζόμενα πρόσωπα σε καθαρά χρώματα κίτρινο, λευκό, πράσινο, κόκκινο, μπλε, μαύρο. Η μια γυναίκα κρατά δεμάτι από στάχια και οι λοιποί θεριστικά εργαλεία. Συλλογή Γ. Νικολακόπουλου.

ρεια και οι χρωματικές διαβαθμίσεις, μα ό,τι έχει χαθή ζωγραφικώς, λόγω των αφαιρέσεών του, έχει κερδηθή πολλαπλάσια από μια ασυγκρίτως καλύτερη σύνθεση, μια απέριπτη χρωματική αρμονία απλών χρωμάτων, και μια ιδιαίτερη σοβαρότητα που εντυπωσιάζει και που είναι χαρακτηριστική του έργου της τελευταίας του αυτής περιόδου.

Θα έπρεπε εδώ να μιλήσουμε και για κάτι άλλο που είναι ξένο μεν προς την κεραμική του παραγωγή, αλλά που είναι ένα έργο του που έπαιξε ένα μεγάλο, ένα πρωταρχικό και θεμελιώδη ρόλο στην ανάπτυξη της τέχνης της ψημένης αργίλου στη χώρα μας, δηλαδή για την εκπαίδευση νέων στην κεραμική που ανέλαβε ευθύς από την εδώ άφιξή του. Με την πίστη και την αγάπη του για την τέχνη και κάτω από την συνεχή παρακολούθηση και καθοδήγησή του κατόρθωσε να δημιουργήσει την Σχολή, στην οποία ανεπτυχθησαν τα φυτώρια των τεχνικών διακοσμήσεως κεραμικών στην Ελλάδα. Πολλοί απ' αυτούς, αφού επί μακρόν εργάσθηκαν κάτω από την σκέπη του και διέπρεψαν, μεταλαμπάδευσαν τις γνώσεις τους με την σειρά τους σε άλλους, ακολουθώντας το παράδειγμα του δασκάλου τους. Παράδειγμα ο Σιμονάκης, η Δημαρχοπούλου, ο Αττίλιος, η Αναστασιάδου και άλλοι πάρα πολλοί πρώτοι σκαπανείς της νέας Κεραμικής της Ελλάδος.

Ο HELLSTERN είναι ο καλλιτέχνης, που ενώ εισήλθε στην Ελλάδα Γερμανός, συνεχώς εργαζόμενος στον τόπο μας, γέρασε Έλληνας: σ' αυτόν χρωστά η Ελληνική καλλιτεχνική κεραμική μεγάλο μέρος από την υπόστασή της, ενώ παραμένει άγνωστο για τους πολλούς έργο κατασκευασμένο από αυτόν ή κάτω από την καθοδήγησή του, υψηλότητας καλλιτεχνικής ποιότητας. Εύχομαι όπως το Κράτος, έστω και τώρα αργά, του αποδώσει την τιμή που του οφείλεται σαν αναγνώριση των τόσων που του οφείλει.

Γ. ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

Σημείωση υπεύθυνης ύλης

Ο Γιώργος Νικολακόπουλος, που η τρίτη κατά σειρά μελέτη του δημοσιεύεται στο τεύχος αυτό, ολοκλήρωνοντας με τον τρόπο αυτό την τριλογία που αφορά σε μεγάλους κεραμίστες (ΒΑΛΣΑΜΑΚΗΣ, ΜΑΡΤΖΟΥΒΑΝΗΣ, ΕΛΣΤΕΡ) πέθανε πριν προλάβει να δει τυπωμένο το άρθρο αυτό, πράγμα που διακαώς επιθυμούσε.

Η συμβολή του στη μελέτη της νεώτερης Κεραμικής και το συλλεκτικό του πάθος θα αποτελούν εσαεί κέντρισμα για μίμηση.

Διόρθωση

Εκ παραδρομής, στο τεύχος του 1990 στον κατάλογο των δωρητών (σελ. 7) αναγράφεται το όνομα της Αγγελικής Μπενιζέλου αντί της Αγγελικής Α. Ζαλάππα, η οποία δώρησε στο Μουσείο εικόνα Βρεφοκρατούσας με ασημένια επένδυση του 19ου αιώνα στη μνήμη της γιαγιάς της Αγγελικής Μπενιζέλου-Ζαλάππα εις την οποία ανήκε αρχικά η εικόνα.

(Εικ. 9). Μουσείο Μπενάκη, αριθ. αντικ. 20381. Ελστερ. Πιάτο σε πρώτο πλάνο Σκυριανός βοσκός.

Έξωφύλλο: Νεοελληνικό κόσμημα από την Κέρκυρα,
άρ. εφρ. 30666, 30667

Έπιμέλεια ύλης και έξωφύλλου:

Καθηγήτρια Κατερίνα Κορρέ - Ζωγράφου

Φωτογραφία: Μάκης Σκιαδαρέσης

Έκτύπωση: Άλ. Ματσούκης Α.Ε.